

Sanni Pelto
Maria Pietarinen
Pihla Tverin
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosionomi (AMK)
Opinnäytetyö, 2023

LASTEN OSALLISUUDEN JA YHDENVERTAISUUDEN LISÄÄMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Työväline osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen

TIIVISTELMÄ

Sanni Pelto

Maria Pietarinen

Pihla Tverin

Lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden lisääminen varhaiskasvatuksessa

Työväline osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen

35 Sivua ja 4 liitettä

Syksy 2023

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveystieteiden ammattikorkeakoulututkinto, 210 op

Sosionomi (AMK)

Opinnäytetyön aiheena oli lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden lisääminen varhaiskasvatuksessa. Työn tarkoituksena oli kehittää havainnointityöväline varhaiskasvatuksen ammattilaisille lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen lapsiryhmissä. Tavoitteena oli lisätä varhaiskasvatuksen työntekijöiden oman työskentelyn arviointia ja lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumista.

Opinnäytetyön kehittämistoiminta tehtiin yhteistyössä Vantaan kaupungin Leinelän päiväkodin kanssa. Tiedonkeruumenetelminä käytettiin teemahaastattelua, aiheeseen liittyvää kirjallisuutta ja omaa työkokemusta. Teemahaastattelukertoja oli kaksi ja ne toteutettiin ryhmähaastatteluina. Haastattelut toteutettiin kevään 2023 aikana. Haastatteluihin osallistui kaksi varhaiskasvatuksen opettajaa, lastenhoitaja sekä musiikkipedagogi. Ensimmäisen haastattelun aiheina olivat osallisuus ja yhdenvertaisuus ja toisella haastattelukerralla aiheena oli havainnointi pedagogisena työvälineenä.

Haastatteluista nousi esille erityisesti resurssipula ja ajankäytön haasteet, minkä vuoksi havainnointityövälineestä toivottiin helppokäyttöistä. Haastatteluiden jälkeen kehitettiin työväline lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen. Havainnointityövälinettä on tarkoitus käyttää jonkin valitun ajanjakson aikana, kuten esimerkiksi toimintakauden alussa. Työvälineessä olevien kysymysten avulla kasvattajat voivat käydä yhteistä keskustelua tiimin kesken ja arvioida omaa toimintaansa.

Varhaiskasvatusryhmän työntekijät kokeilivat havainnointityövälineen käyttöä omassa lapsiryhmässään ja antoivat siitä positiivista palautetta. Kehittämistoiminnan tuotoksena saatiin toimiva ja tarpeisiin vastaava havainnointityöväline.

Asiasanat: Havainnointi, yhdenvertaisuus, osallisuus, varhaiskasvatus

ABSTRACT

Sanni Pelto

Maria Pietarinen

Pihla Tverin

Increasing children's participation and equality in early childhood education

A tool for observing participation and equality

35 pages and 4 appendices

Autumn 2023

Diaconia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree Programme in Social Services

Bachelor of Social Services

The topic of the thesis was increasing children's participation and equality in early childhood education. The purpose of the work was to develop an observation tool for early childhood education professionals to observe children's participation and equality in children's groups. The goal was to increase the assessment of early childhood education workers' own work and the implementation of children's participation and equality.

The development work of the thesis was done in cooperation with the Leinelä daycare center in the city of Vantaa. Data collection methods were thematic interviews, related literature and personal work experience. There were two theme interviews and they were conducted as group interviews. The interviews were conducted during the spring of 2023. Two early childhood education teachers, a nanny and a music pedagogue participated in the interviews. The topics of the first interview were children's participation and equality, and the topic of the second interview was observation as a pedagogical tool.

In particular, the lack of resources and time management challenges emerged from the interviews, which is why it was hoped that the observation tool would be easy to use. After the interviews, a working tool was developed for observing children's participation and equality. The observation tool is intended to be used during a selected period, for example at the beginning of the daycare year. With the help of the questions in the work tool, educators can have a joint discussion among the team and evaluate their own activities.

The employees of the early education group tried using the observation tool in their own group of children and gave positive feedback about it. The output of the development work was a functional observation tool which respond to the needs.

Keywords: early childhood education, equality, observation, participation

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	LAPSEN OSALLISUUS JA YHDENVERTAISUUS VARHAISKASVATUS- TYÖN LÄHTÖKOHTINA.....	6
2.1	Varhaiskasvatus ja esiopetus pedagogisena ja ammatillisena toimintana	6
2.2	Varhaiskasvatuksen toimintaa ohjaavat lasten osallisuus ja yhdenvertai- suus	9
3	HAVAINNOINTI PEDAGOGISENA TYÖVÄLINEENÄ.....	12
4	OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITE	14
5	YHTEISTYÖKUMPPANI	15
6	KEHITTÄMISTOIMINNAN MENETELMÄT JA PROSESSI.....	17
6.1	Kehittämistoiminnan menetelmät	17
6.2	Kehittämistoiminnan prosessi.....	18
7	TUOTOKSENA HAVAINNOINTITYÖVÄLINE	22
8	EETTISET NÄKÖKULMAT JA LUOTETTAVUUS	23
9	POHDINTA	25
	LÄHTEET	28
	LIITE 1. Ensimmäinen versio työvälineestä varhaiskasvatuksen työntekijöille osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen	32
	LIITE 2. Teemahaastattelurunko.....	47
	LIITE 3. Leinelän päiväkodin varhaiskasvatusryhmän aikuisten antama palaute työvälineemme ensimmäistä versiosta	48
	LIITE 4. Valmis työväline varhaiskasvatuksen työntekijöille	49

1 JOHDANTO

Varhaiskasvatuksen yhtenä tavoitteena on edistää lasten yhdenvertaisuutta ja tarjota kaikille lapsille mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa heitä koskeviin asioihin (L 540/2018). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden uusi päivitetty versio julkaistiin vuonna 2022. Uudistuksen myötä kaikille lapsille pyritään turvaamaan yhdenvertaiset edellytykset kasvuille, kehitykselle ja oppimiselle parantamalla lasten edellytyksiä tuen saamiselle (Valtioneuvosto, 2021). Varhaiskasvatusta tulee kehittää, ja sen kannalta on tärkeää kiinnittää huomiota yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskeviin asenteisiin työyhteisössä (Opetushallitus, 2022, s. 30). Nämä teemat ovat tärkeä osa koko varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria ja laadukasta varhaiskasvatusta.

Varhaiskasvatukseen liittyen on ollut paljon kriittistä keskustelua viime aikoina. Alan haasteina ovat muun muassa henkilöstöpula, kasvavat lapsimäärät, työntekijöiden uupuminen ja jatkuva kiire. (Opetusalan ammattijärjestö, 2023.) Varhaiskasvatuksen resurssi- ja henkilöstöpulan takia useita iltapäiväkerhoja ja leikkipuistoja on jouduttu sulkemaan väliaikaisesti ja henkilökuntaa on siirretty päiväkoteihin. Kevään 2023 aikana Helsingissä on jouduttu väliaikaisesti sulkemaan jopa 39 leikkipuistoa. (Helsingin Uutiset, 2022.) Varhaiskasvatuksessa työskennellessämme olemme huomanneet, että resurssipula on varhaiskasvatuksessa erittäin suuri haaste. Tämä on aiheuttanut huolta laadukkaasta varhaiskasvatuksesta toteutumisesta niin vanhemmissa kuin työntekijöissäkin. Puutteellisten resursien vuoksi monet varhaiskasvatuksen työntekijät kärsivät uupumuksesta, joka heikentää heidän työmotivaatiotaan ja siten myös työn laatua. Henkilöstövajeen vuoksi monet työntekijät kokevat arjen kiireisenä, minkä vuoksi lasten tekemille aloitteille jää vähemmän aikaa ja lasten osallisuus ja yhdenvertaisuus voivat jäädä huomioimatta.

Opinnäytetyömme on kehittämispainotteinen, ja kehittämämme työväline tukee varhaiskasvatuksen työntekijöitä osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimisessa ja arvioimisessa. Työvälineen avulla työntekijät varhaiskasvatuksessa pystyvät arvioimaan omaa toimintaansa ja työskentelyä sekä tarvittaessa kehittämään sitä. Työväline toimii työntekijöille myös apukeinona tuoda esille

toimivia ja hyviä toimintamalleja osallisuuden ja yhdenvertaisuuden lisäämiseksi. Teimme opinnäytetyömme yhteistyössä Vantaan Leinelän päiväkodin varhaiskasvatusryhmän työntekijöiden kanssa.

2 LAPSEN OSALLISUUS JA YHDENVERTAISUUS VARHAISKASVATUS- TYÖN LÄHTÖKOHTINA

2.1 Varhaiskasvatus ja esiopetus pedagogisena ja ammatillisena toimintana

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa toimintaa, jossa painottuu pedagogiikka. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää ja tukea lapsen kokonaisvaltaista kehitystä, kasvua, oppimista ja hyvinvointia. Varhaiskasvatusta järjestetään päiväkodeissa, perhepäivähoitona tai avoimena toimintana esimerkiksi leikki- ja kerhotoimintana. (Opetushallitus, i.a. -a.) Varhaiskasvatuksen tarkoituksena on vahvistaa lasten osallisuutta yhteiskunnassa ja edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä ehkäistä syrjäytymistä (Opetushallitus, 2022, s. 14). Suomessa kaikilla alle kouluikäisillä lapsilla on oikeus varhaiskasvatukseen. Lapsen huoltajilla on päävastuu lapsen kasvattamisesta ja varhaiskasvatuksen tarkoituksena on tukea heidän kasvatustyötään (L 540/2018).

Varhaiskasvatuslaki ohjaa kaikkea varhaiskasvatustoimintaa. Varhaiskasvatuslaissa (L 540/2018) säädetään varhaiskasvatuksen järjestämisestä ja toteuttamisesta sekä lasten oikeudesta varhaiskasvatukseen. Toinen merkittävä varhaiskasvatusta ohjaava asiakirja on varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, jonka tarkoituksena on edistää laadukkaan ja tasa-arvoisen varhaiskasvatuksen järjestämistä, kehittämistä ja toteutumista maanlaajuisesti. Varhaiskasvatuksen järjestäjät laativat paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta. (Opetushallitus, 2022, s. 8.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden keskeisinä arvoina toimivat tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden näkökulmat ja asioita tarkastellaankin monesti näiden arvojen pohjalta. Tämä vaikuttaa varhaiskasvatuksen pedagogiseen suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Varhaiskasvatussuunnitelman (2022) perusteissa lapsen kasvamisen ja oppimisen prosessin edellytyksenä ja perustana ajatellaan olevan eettinen kasvatus ja opetus. (Vienola, 2014, s. 158.)

Kun lapsi aloittaa varhaiskasvatuksen, tulisi keskusteluyhteyden varhaiskasvatuskäsityöntekijöiden ja vanhempien välillä olla tiivis. Tämä mahdollistaa tärkeän tiedon saamisen lapseen liittyen. Säännöllinen kuulumisten kertominen puolin ja toisin lisää ymmärrystä ja tietoa lapseen liittyvistä tapahtumista. Tämä auttaa lapseen liittyvien asioiden tarkastelua myös myöhemmin. Tiivis yhteistyö varhaiskasvatuksen aloituksessa mahdollistaa myös vanhemman osallisuuden muodostumisen. Vanhempien osallisuuden muodostumista tukee se, jos vanhemmat kokevat, että aloitusvaihe onnistuu hyvin. Hyvä yhteistyö varhaiskasvatuksen työntekijöiden ja lapsen vanhempien välillä edesauttaa myös varhaiskasvatuslaissa (540/2018) esille tuotujen edellytyksien täyttämässä liittyen kumppanuus- ja osallisuuskäytänteiden kehittämiseen. (Karikoski & Tiilikka, 2014, s. 86.)

Perusopetuslain mukaista esiopetusta voidaan järjestää päiväkodeissa ja kouluissa. Se on maksutonta opetusta, jota tarjotaan lapsille oppivelvollisuutta edeltävänä vuonna. Esiopetuksen tarkoituksena on tarjota lapsille mahdollisuuksia kokeilla ja oppia uusia asioita sekä edistää lasten sosiaalisten taitojen kehittymistä. Esiopetuksen tavoitteena on tukea lapsen kasvua, kehitystä, myönteisen minäkuvan kehittymistä ja oppimisedellytyksiä yhteistyössä hänen huoltajiensa kanssa. Esiopetuksen järjestämisestä vastaavat kunnat. Esiopetuksen järjestämistä ohjaa Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet, joka on Opetushallituksen valtakunnallinen määräys. Sen tavoitteena on varmistaa laadukkaan esiopetuksen yhdenvertainen järjestäminen koko maassa. Esiopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden perusteella kunnat muodostavat paikallisen esiopetuksen opetussuunnitelmansa ja järjestävät esiopetusta. (Opetushallitus, i.a. -b.)

Varhaiskasvatussuunnitelmat velvoittavat varhaiskasvatuksen henkilöstöä toimimaan varhaiskasvatuslain ja perusteiden sisältöjen ja tavoitteiden mukaisesti. Lait ja asetukset ohjaavat henkilöstön kaikkea toimintaa. (Opetushallitus, i.a.) Varhaiskasvatuksessa toimintaa suunnitellaan jatkuvasti. Kaikille lapsille tehdään omat henkilökohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat, joihin kirjatut tavoitteet asetetaan pedagogiselle toiminnalle. Tämä tarkoittaa sitä, että varhaiskasvatuksessa toteutettava toiminta perustuu ryhmän lasten varhaiskasvatussuunnitelmassa esiin nousseisiin asioihin. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelman laatimisesta ja sen arvioinnista vastaavat varhaiskasvatuksen opettajat. Kuitenkin myös muun henkilöstön, kuten esimerkiksi varhaiskasvatuksen lastenhoitajien ja

sosionomien näkemykset otetaan huomioon varhaiskasvatussuunnitelmaa tehtäessä. (Peda.net, i.a.)

Varhaiskasvatuksessa pedagogisen toiminnan ja sen toteuttamisen tavoitteena on edistää lasten laaja-alaista osaamista, hyvinvointia ja oppimista. Edellytyksenä laadukkaalle pedagogiselle toiminnalle on suunnitelmallinen kehittäminen, dokumentointi ja arviointi. Pedagogista toimintaa toteutetaan niin, että jokaisella lapsella on samanlainen oikeus edetä omassa oppimisessa muodostaen esiopetuksesta ja varhaiskasvatuksesta mielekäs jatkumo. Pedagogista toimintaa on paljon erilaista. Toiminta voi olla esimerkiksi liikkumista, tutkimista, ohjattua leikkiä, omaehtoista leikkiä tai musiikillista ilmaisua. Toiminnan toteuttamisessa käytetään paljon erilaisia ympäristöjä ja materiaaleja. Tällaisia materiaaleja voivat olla esimerkiksi digitaaliset välineet kuten tabletit. Myös lasten omat aloitteet ja ehdotukset on tärkeää ottaa huomioon pedagogista toimintaa suunniteltaessa. Lapset voivat yhdessä kasvattajien kanssa suunnitella toimintaa, joka olisi kaikille osallistujille mieluista. (Opintopolku, i.a.-a.)

Pedagogista toimintaa on tärkeää arvioida jatkuvasti. Toiminnan arvioinnin tarkoituksena on kehittää varhaiskasvatusta ja tukea varhaiskasvatussuunnitelmien ja varhaiskasvatustavan toteuttamista. Varhaiskasvatuksen toteuttajien kuuluu arvioida varhaiskasvatusta säännöllisesti ja suunnitelmallisesti. Arvioinnin avulla varhaiskasvatusta voidaan kehittää sekä huomata epäkohtia ja vahvuuksia. (Opintopolku, i.a.-b.) Arviointi auttaa näkemään, kuinka suunnittelu ja toiminnan toteutus ovat lopulta onnistuneet ja toteutuneet. Myös suunnittelun ja toteutuksen vaikuttavuutta voidaan tarkkailla arvioinnin avulla. (Earlyworks, i.a.) Esimerkiksi lapsen varhaiskasvatussuunnitelman toteutumista on arvioitava vähintään kerran vuodessa, mutta tarpeen mukaan useammin (Peda.net, i.a.).

2.2 Varhaiskasvatuksen toimintaa ohjaavat lasten osallisuus ja yhdenvertaisuus

Lasten oikeus osallisuuteen tulisi toteutua kaikilla varhaiskasvatuksen osa-alueilla, kuten vuorovaikutuksessa ja jokapäiväisissä pedagogisissa toiminnoissa. Lasten osallisuuden toteutuminen edellyttää, että lasten osallisuus otetaan huomioon myös makrotason käytännöissä, kuten hallinnossa, opetussuunnitelmien kehittämisessä, lainsäädännössä sekä politiikassa. Suomen varhaiskasvatusta koskevassa lainsäädännössä lapsen etu on asetettu ensimmäiseksi lähtökohdaksi varhaiskasvatuksen järjestelyissä ja käytännöissä. (Alanko ym., 2021, s. 1–5.) Osallisuudella tarkoitetaan mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, päätöksiin, valintoihin ja mahdollisuuksiin. Osallisuus on kuulumista johonkin, mukaan ottamista sekä osallistumista. (Isola ym., 2017, s. 4.) Suomalaisen varhaiskasvatuksen kentällä osallisuus on ollut viimeisten vuosien aikana keskeinen lapsen asemaan ja oikeuksiin vaikuttava tekijä (Heikka ym., 2020). Pienten lasten kohdalla osallisuutta ei voida määritellä yhtä laajasti tai samalla tavalla kuin vaikka nuorilla, esimerkiksi sen mukaan miten aktiivisia yhteisön toimijoita he ovat. Ei pidä kuitenkaan aliarvioida pienen lapsen taitoja tuoda esille omia tarpeitaan ja halujaan omassa jokapäiväisessä ympäristössään. Tässä pieni lapsi kuitenkin tarvitsee päiväkodissa tuekseen varhaiskasvatuksen työntekijää. Varhaiskasvatuksessa lapsen osallisuuden lisäämistä voidaan parantaa muun muassa lisäämällä valintojen mahdollisuuksia esimerkiksi lelujen ja pelien avulla. (Leinonen, 2014, s. 18.) Osallisuuden kokemus luo tilanteesta lapselle mielekkään ja synnyttää lapsessa innostuksen ja ilon tunteita (Leinonen, 2020).

Varhaiskasvatuslaissa (L 540/2018) todetaan, että varhaiskasvatuksen yhtenä tavoitteena on varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa häntä itseään koskeviin asioihin. Lapsen mielipiteet ja näkemykset on otettava huomioon myös lapsikohtaista varhaiskasvatussuunnitelmaa tehtäessä selvittämällä esimerkiksi lapsen mielenkiinnon kohteet. Niin lapsilla, huoltajilla kuin varhaiskasvatuksen henkilöstölläkin tulee varhaiskasvatuslain mukaan olla

mahdollisuus osallistua myös paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman kehittämiseen ja laatimiseen. (Turja, 2020.)

Monet tavat tukea lasten osallisuutta ovat jo arkipäiväistyneet suomalaisissa päiväkodeissa, koska osallisuus on aihe, josta on puhuttu yhteiskunnassamme viime vuosina yhä enemmän. Osallisuus on käsitteenä moniulotteinen, joten se myös ilmenee varhaiskasvatuksessa monella eri tavalla. Tästä syystä yleisessä keskustelussa on myös pohdittu mitä osallisuus käytännössä tarkoittaa. Osallisuuden ymmärtäminen eri näkökulmista helpottaa toteuttamaan lapsia osallistavaa pedagogiikkaa osana varhaiskasvatuksen arkea. Varhaiskasvatuksen työntekijöiden ammattitaidon arvostaminen ja näkemysten huomioon ottaminen on tärkeää, kun kehitetään ja turvataan lasta osallistavia toimintamalleja. Tämä on erityisen tärkeää koska lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa toteutuu vuorovaikutuksessa aikuisen ja muiden lasten kanssa, jokapäiväisissä kohtaamistilanteissa sekä vaikuttamis- ja valintatilanteissa. Jos vuorovaikutussuhde ei pääse muodostumaan, niin myös osallisuuden toteutuminen estyy. (Leinonen, 2014, s. 16–18.)

Lasten osallisuuden lisääminen päiväkodissa ei tarkoita varhaiskasvattajien roolin pienentämistä. Päinvastoin kasvattajilla on suuri rooli lasten osallisuuden mahdollistajana. Aikuisilla on myös tästä syystä tärkeä vastuu arvioida ja suunnitella omaa pedagogiikkaa uusista näkökulmista. (Leinonen, 2014, s. 17.) Leinonen (2014) tuo artikkelissaan esille kolme erilaista näkökulmaa, jotka selkeyttävät osallisuuden käsitettä. Ne ovat osallisuus työvälteenä, demokraattisena kasvatuksena, sekä -sosiokulttuurisena oppimiskäsityksenä. (Leinonen, 2014, s. 17.) Vuorovaikutus ja yhteistoiminta aikuisen ja lapsen välillä, johon sisältyy toisen kuuntelemista ja kuulluksi tulemista, neuvottelua, ideointia sekä yhteistä toiminnan toteuttamista ja arviointia on edellytys osallisuuden toteutumiselle (Fonsén, ym., 2020). Lapsi voi kokea osallisuutta vain tullessaan kuulluksi ja ymmärretyksi. Aikuisten tuleekin aktiivisesti kannustaa lapsia omien mielipiteiden ilmaisemiseen ja vuorovaikutukseen. (Roos ym., 2016, s. 55–56.)

Varhaiskasvatuslain (L 540/2018) mukaan varhaiskasvatuksen yhtenä tavoitteena on yhdenvertaisuuden edistäminen. Yhdenvertaisuus varhaiskasvatuksessa on sitä, että kaikki lapset tulevat kohdatuksi ja kohdelluksi saman arvoisesti

riippumatta taustoista tai muista tekijöistä kuten sukupuolesta, iästä, kansallisuudesta, vammasta tai vakaumuksesta (Opetushallitus, 2022, s. 32). Yhdenvertaisuus on ihmisten perusoikeus. Tästä syystä se tulee ottaa huomioon myös varhaiskasvatuksen suunnittelussa, toiminnassa ja arvioinnissa. (Naisliitto unioni ry, i.a.)

Yhdenvertaisuuteen liittyy myös tasa-arvoinen kohtelu. Lasten tulisi saada varhaiskasvatuksessa läheisyyttä ja turvaa yhdenvertaisesti. Yksi olennainen osa varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa on tukea lasten emotionaalista kehitystä. Tämä toteutuu, kun lapsille mahdollistetaan läheisyyttä, turvallisia hetkiä ja huolenpitoa. Varhaiskasvatuksen pedagogiikan tulisi mahdollistaa nämä tilanteet ja sitä kautta tukea lapsen emotionaalista kehitystä. (Alijoki & Pihlaja, 2020, s. 274.) Naisasialiitto Unioni käynnisti vuonna 2010 ”Tasa-arvoinen päiväkotiki” nimisen hankkeen, jonka tarkoituksena oli hankkia kokemuksia ja tietoa, siitä miten tasa-arvo toteutuu suomenkielisissä päiväkodeissa. Pilottihankkeet rahoittajana toimi silloinen Opetusministeriö. Tämän jälkeen Naisasialiitto Unionin on ollut mukana useassa varhaiskasvatuksen tasa-arvoa lisäävässä hankkeessa. Hankkeen tarkoituksena oli, että hankkeeseen osallistuvissa päiväkodeissa havainnointiin videokuvauksen avulla, mitä kasvattajat tekivät tai jättivät tekemättä erilaisissa arjen tilanteissa. Videoiden kuvaamisen jälkeen tilanteita käytiin uudelleen yhdessä varhaiskasvattajien kanssa läpi, ja keskusteltiin kuinka tilanteissa olisi voinut toimia niin, että tasa-arvo toteutuu. (Naisliitto unioni ry, i.a.)

Varhaiskasvatusta toteutetaan inklusioperiaatteella, jonka tarkoituksena on tarjota kaikille lapsille oikeus osallistua varhaiskasvatukseen tuen tarpeista tai kulttuurisesta taustasta riippumatta. Yhdenvertaisuus ei kuitenkaan tarkoita samantaisuutta. (Opetushallitus, 2022, s. 17–32.) Lapsiryhmissä on keskenään hyvin erilaisia lapsia, jotka eroavat toisistaan taustatekijöiden lisäksi myös yksilöllisten kykyjensä ja toiminnallisten rajoitteidensa osalta. Yhdenvertaisuus varhaiskasvatuksessa toteutuu tarjoamalla jokaiselle lapselle mahdollisuuksia ja tilaisuuksia oppimiseen. Lapsiryhmän moninaisuuden pitäminen rikkautena ja avartavana oppimisympäristönä toimii perustana kaikelle toiminnalle. Toiminnan keskiössä ovat myös kaikenlaisen syrjinnän vastustaminen ja inklusioperiaatteen mukaisesti toiminen. (Koivula ym., 2022, s. 158–160.)

Varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on merkittävä rooli eriarvoisuuden vähentämisessä ja yhdenvertaisuuden lisäämisessä (Koivula ym., 2022, s. 160). Varhaiskasvatuksen työntekijöiden tehtävänä on luoda lapsille moninaisuutta kunnioitettava ja turvallinen ympäristö, jossa jokaisella lapsella on mahdollisuus omien taitojensa kehittämiseen ja valintojen tekemiseen (Opetushallitus, 2022, s. 21). Moninaisen lapsiryhmän ohjaaminen vaatii kasvattajilta yhteistä keskustelua ja suunnittelua siitä, miten opetustilanteet tulee järjestää niin, että siitä syntyisi jokaiselle lapselle kokonaisvaltainen oppimisen kokemus (Koivula ym., 2022, s. 159).

Osallisuus ja yhdenvertaisuus ovat tärkeässä roolissa varhaiskasvatuksen laadun näkökulmasta. Yhdenvertaisuuden ja osallisuuden lisääminen tekee varhaiskasvatuksen laadusta parempaa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus on määrittellyt varhaiskasvatuksen laadun arvioinnin perusteet ja suositukset, jotka muodostavat käsitteellisen ja teoreettisen pohjan varhaiskasvatuksen laadun arvioinnille niin paikallisesti kuin kansallisestikin. Asiakirja luo pohjaa muun muassa sille, että suomalainen varhaiskasvatus pysyisi laadukkaana ja korkeatasoisena. (Kansallinen koulutuksen arviointikeskus, i.a.)

3 HAVAINNOINTI PEDAGOGISENA TYÖVÄLINEENÄ

Pedagogisen toiminnan suunnittelun pohjana on havainnointi, jossa lapsi on aktiivinen osallistuja ja toimija eikä pelkästään arvioinnin ja havainnoinnin kohde. Havaintojen tallentaminen eli kirjaaminen on lähes yhtä suuressa roolissa kuin itse havainnoiminen. On tärkeää, että havainnot kirjataan ylös, jotta niitä voidaan tarkastella ja hyödyntää myöhemmin. Havaintojen kirjaaminen on merkittävää myös siksi, että omia havaintoja on helppo jakaa muille samassa tiimissä työskenteleville kasvattajille. Havainnoista keskusteleminen tiimiläisten kanssa onkin

todella tärkeää tiedonjakamista yhteisistä lapsista. (Heikka., ym., 2018, s. 39–41.)

Havainnoinnin kautta voidaan saada tietoa esimerkiksi lapsen vahvuuksista, taidoista ja tuen tarpeesta. Tämä auttaa lapsilähtöisen toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa. (Koivunen & Lehtinen, 2015, s. 12–22.) Havainnot lapsen yksilöllisistä tarpeista, kehityksestä ja oppimisesta huomioidaan myös varhaiskasvatussuunnitelmaa tehdessä. Havainnoinnin kautta pedagogiselle toiminnalle voidaan asettaa tavoitteet, jotka tukevat parhaiten lasten kokonaisvaltaista hyvinvointia, kehitystä ja oppimista. (Opetushallitus, 2022, s. 10.) Varhaiskasvatuksessa suurin osa lapsen päivästä koostuu erilaisista perushoitotilanteista. Näitä ovat muun muassa pukeutumistilanteet, ruokailut, wc- toimet ja päivälepo. Koska nämä tilanteet ovat niin keskeinen osa lapsen arkea, on arvokasta ja oleellista tietää miltä lapsesta esimerkiksi näissä tilanteissa tuntuu. Lasten toiminnan ja käytöksen havainnoimisen lisäksi varhaiskasvatuksessa voidaan havainnoida muun muassa toimintaympäristöä, työntekijöiden toimintaa sekä lasten tunteita ja reaktioita. (Koivunen & Lehtinen, 2015, s. 12–22.) Edistääkseen lapsen ja lapsiryhmän hyvinvointia tulee varhaiskasvattajalla olla tietoa, miten toimia kyseisen lapsen tai lapsiryhmän kanssa. Tätä edellytetään myös, kun halutaan lisätä osallisuutta ja yhdenvertaisuutta. Havainnoinnin kautta saatu tieto mahdollistaa, että toimintaa pystytään suunnittelemaan ja toteuttamaan toivotulla tavalla. Havainnoinnin kautta saatu tieto on myös perusta hyvälle toiminnan arvioinnille. (Koivunen & Lehtinen, 2015, s. 16–17.)

Vaikka havainnoinnin merkitys varhaiskasvatuksessa tiedetään, siitä huolimatta systemaattinen ja tavoitteellinen havainnointi voi jäädä vähäiseksi tai puutteelliseksi. Havainnoimisen niukkuuteen saattavat vaikuttaa esimerkiksi työntekijöiden kasvava työmäärä ja tästä johtuva kiire, liian suuret ryhmäkoot tai tietämättömyys tarkoituksenmukaisista havainnointi- ja dokumentointitavoista ja -menetelmistä. Havainnointi on kuitenkin yksi kasvattajan perustehtävistä, eikä se saisi jäädä niin sanotusti lisätyöksi. Virheellisesti voidaan esimerkiksi ajatella, että havainnointia tehdään vain silloin, jos ryhmässä on erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Olisi tärkeää, että varhaiskasvatuksen työntekijällä on havainnoiva työote, jolloin havainnoinnin kohteena ovat kaikki lapset ja lapsiryhmät. Tällöin työntekijän on helpompi ymmärtää ja tulkita lasten

tunteita ja toimintaa sekä itse toimia entistä herkemmin lasten tarpeiden mukaisesti. (Koivunen & Lehtinen, 2015, s. 16–18.)

Puhuttaessa havainnoimisesta pedagogisena työvälineenä, varhaiskasvattajien on tärkeää tiedostaa myös oman toiminnan merkitys ja vaikutus lapsiin. Lasten toiminnan havainnoimisen lisäksi työntekijän on tärkeää tarkastella myös omaa toimintaansa. Työntekijä saattaa esimerkiksi huomaamattaan edesauttaa lapsia kohti ei-toivottua käytöstä omalla toiminnallaan. Oman toiminnan havainnoinnin lisäksi on mahdollista havainnoida toisen työntekijän toimintaa. Tällöin pystyy auttamaan työkaveria kehittämään omaa työskentelyä sekä itse oppimaan uusia menetelmiä ja työskentelytapoja. Toinen hyöty toisen työntekijän työn ja toiminnan havainnoimisessa on se, että havainnoimalla pystytään paremmin tuomaan esille käytössä olevia käytäntöjä ja rutiineja. (Koivunen & Lehtinen, 2015, s. 108.) Tällöin niitä on helpompi arvioida esimerkiksi osallisuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Kun toimintatavat on tunnistettu, toimintatapoihin on helpompi puuttua. Haitalliset ja tarpeettomat rutiinit voidaan lopettaa ja hyödylliset ja liian vähälle huomiolle jääneet työtavat tehdä näkyväksi koko työyhteisölle, niin että hyvät toimintatavat tulevat kaikkien käyttöön. (Koivunen & Lehtinen, 2015, s. 108.)

4 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITE

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli kehittää yhteistyössä varhaiskasvatuksen ammattilaisten kanssa työväline yhdenvertaisuuden ja osallisuuden havainnoimiseen. Havainnointityöväline sisältää teoreettista tietoa keskeisistä teemoista sekä havainnointitaulukon. Havainnointityövälineen avulla varhaiskasvatuksen työntekijät saavat käyttöönsä uuden keinon arvioida toimintaa yhdenvertaisuuden ja osallisuuden näkökulmasta. Havainnoimalla toimintaa voidaan saada esille epäkohtia, jossa yhdenvertaisuus ja osallisuus eivät toteudu. Havaintojen pohjalta päiväkodin toimintaa voidaan alkaa kehittää lasten yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämiseksi.

Osallisuus ja yhdenvertaisuus ovat tärkeitä asioita, ja ne tulisi näkyä varhaiskasvatuksessa päivittäin. Työvälineen avulla halusimme, että kasvattajat kiinnittävät enemmän huomiota osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen omassa lapsiryhmässään. Työväline auttaa kasvattajaa pohtimaan tilanteita, joissa yhdenvertaisuus ja osallisuus ei esimerkiksi toteudu halutulla tavalla ja näin kiinnittämään niihin enemmän huomiota. Toisaalta työvälineen avulla kasvattajat voivat myös huomata ne toimintatavat, jotka toimivat hyvin. Tavoitteena oli, että työväline olisi tärkeä apuväline varhaiskasvatuksen työntekijöille yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteutumisen ja oman työskentelyn havainnoimiseen.

Opinnäytetyömme tavoitteena oli lisätä osallisuutta ja yhdenvertaisuutta varhaiskasvatuksessa. Lisäksi työn tavoitteena oli, että tekemämme työväline lisäisi varhaiskasvatuksen työntekijöiden ammatillista kehittymistä ja oman työskentelyn reflektiota. Halusimme tuoda esille näiden asioiden tärkeyden lapsen kasvulle ja kehitykselle. Tavoitteena oli saada kasvattajat kiinnittämään enemmän huomiota lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen varhaiskasvatuksen arkisissakin tilanteissa, kuten esimerkiksi toimintatuokioissa, aamupiirissä sekä lepopohetkellä. Tavoitteena oli kehittää osallisuutta ja yhdenvertaisuutta sekä niiden havainnoimista varhaiskasvatuksessa.

5 YHTEISTYÖKUMPPANI

Teimme opinnäytetyömme yhteistyössä Vantaan kaupungin päiväkotin Leinelän kanssa. Päiväkoti sijaitsee Vantaan Leinelässä. Päiväkoti tarjoaa varhaiskasvatusta ja esiopetusta. Leinelän päiväkodissa on seitsemän lapsiryhmää, joista yksi toimii päivittäin metsässä. Teimme yhteistyötä esiopetusryhmän kanssa, johon kuuluu esiopetusikäisiä sekä 5-vuotiaita lapsia. (Vantaan kaupunki, i.a.) Ryhmässä on 21 lasta ja neljä kasvattajaa. Ryhmässä työskentelee kaksi varhaiskasvatuksen opettajaa, yksi varhaiskasvatuksen lastenhoitaja sekä musiikkipedagogi.

Leinelän päiväkodissa oppimisympäristöä rakennetaan yhdessä lasten kanssa esimerkiksi mahdollistamalla liikunta arjessa. Lapset saavat juosta ja liikkua niin ulkona kuin sisälläkin. Liikuntavälineet ovat myös lasten ulottuvilla päivittäin. Sisätilat ovat päiväkodissa monipuoliset. Päiväkodilla on oma liikuntasali, verstaas sekä vesi- ja hiekkahuone. Myös kirjastoautovierailut ja metsäretket kuuluvat päiväkodin arkeen ja antavat mahdollisuuksia uuden oppimiselle. Positiivinen pedagogiikka on perustana sosiaaliselle ja psyykkiselle oppimisympäristölle. Kaiken oppimisen perustana ovat lasten omat vahvuudet. Leinelässä lapset kohdataan päivittäin sensitiivisesti ja hyvällä vuorovaikutuksella. (Vantaan kaupunki, i.a.)

Leinelän yhteiset pelisäännöt koskevat lapsia, vanhempia ja henkilökuntaa. Yhteisiä sääntöjä ja toimintatapoja kehitetään vuosittain yhdessä lasten kanssa. Turvallisuus on päiväkodissa tärkeää ja sen ylläpitämiseksi Leinelässä tehdään vuosittain erilaisia harjoituksia kuten esimerkiksi poistumisharjoituksia. Päiväkodilla on myös oma kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma, jotta kaikilla olisi hyvä olla päiväkodissa. Leinelän päiväkotitehtävä tekee tiiviisti yhteistyötä lähikoulun, neuvolan, lastensuojelun, kieli- ja kulttuurikoordinaattorin sekä konsultoivan varhaiskasvatuksen erityisopettajan kanssa. Myös yhteistyö huoltajien kanssa on Leinelässä tärkeässä roolissa ja vanhempiin ollaan yhteydessä matalallakin kynnyksellä. Päiväkotitehtävä ja perheet tekevät paljon yhteistyötä ja järjestävät esimerkiksi tapahtumia ja mukavaa tekemistä yhdessä. (Vantaan kaupunki, i.a.)

6 KEHITTÄMISTOIMINNAN MENETELMÄT JA PROSESSI

6.1 Kehittämistoiminnan menetelmät

Kehittämistoimintaamme tarvittavaa aineistoa varten käytimme aineistonkeruumenetelmänä haastattelua. Haastattelun muotona oli teemahaastattelu, jotka pidimme ryhmähaastatteluina. Toteutimme teemahaastattelut esiopetusryhmän kasvattajien kanssa. Haastatteluista keräsimme aineistoa äänittämällä haastattelukerrat. Aineiston, oman työnkokemuksen ja kirjallisuuden pohjalta kehitimme työvälineen varhaiskasvatuksen työntekijöille osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen. Pidimme haastattelut Leinelän päiväkodissa. Opinnäytetyöhömmä haastattelimme Leinelän päiväkodin esiopetusryhmän työntekijöitä, johon kuului kaksi varhaiskasvatuksen opettajaa, yksi varhaiskasvatuksen lastenhoitaja sekä yksi musiikkipedagogi. Aineiston kerääminen tapahtui maaliskuussa 2023.

Haastattelu on yksi käytetyimpiä tiedonkeruumenetelmiä. Haastattelutilanne on vuorovaikutustilanne, joka on ennalta suunniteltu. Haastattelussa annettuja tietoja on käsiteltävä luotettavasti. (Turtiainen, 2017.) Haastattelutyyppejä- ja tapoja on useita erilaisia ja niitä voidaan jaotella eri perustein. Erilaisia haastattelutyyppejä on esimerkiksi teemahaastattelu, ryhmähaastattelu ja avoin haastattelu. Meidän pitämämme haastattelut olivat teemahaastatteluita ryhmähaastattelun muodossa. Ryhmähaastattelussa kaikki keskustelee yhdessä, mutta välillä haastattelijä voi myös kysyä kysymyksiä yksittäisiltä henkilöiltä (KvaliMOTV, i.a.-c). Valitsimme ryhmähaastattelun koska sen avulla saa mielestämme tiimin jäsenien yhteiset ajatukset paremmin esille.

Haastattelu on aina vuorovaikutustilanne, oli kyseessä mikä tahansa haastattelutyyppe (KvaliMOTV, i.a.-a). Teemahaastattelu ei etene tiettyjen kaavojen mukaan eikä tarkkoja kysymyksiä tehdä etukäteen vaan haastattelu etenee tiettyjen

teemojen mukaan. Teemahaastattelussa annetaan tilaa haastateltavan vapaalle puheelle. Haastattelu on keskustelunomainen tilanne, jossa käydään läpi ennalta suunnitellut teemat. (KvaliMOTV, i.a.-b.) Tämä oli yksi syy siihen, miksi valitsimme aineistonkeruumenetelmäksi teemahaastattelun. Halusimme että ryhmän työntekijät pystyivät rennossa ympäristössä tuomaan omia ajatuksiaan ja ideoitaan esille.

Aikaisemmin on saatettu ajatella, että haastattelijan roolin täytyy olla passiivinen, mutta nykyään haastattelijalle sallitaan myös aktiivinen rooli. Haastateltavan aktiivisella roolilla on parhaassa tapauksessa positiivinen vaikutus haastattelutilanteen ilmapiiriin luoden siitä luontevampi ja miellyttävämpi. (Valli, 2018, s. 28.) Teemahaastattelun toteutukseen ja sen onnistumiseen vaikuttaa monta tekijää, kuten esimerkiksi haastatteluun osallistuvien osapuolten odotukset ja aikaisemmat kokemukset haastatteluista, mahdollinen jännittäminen sekä aiheeseen orientoituminen (Valli, 2018, s. 36). Päädyimme toteuttamaan aineiston keruun teemahaastatteluiden kautta, koska koemme, että sen avulla saamme osallistettua työntekijöitä työväliseen suunnitteluun, toteuttamiseen ja arvioimiseen.

6.2 Kehittämistoiminnan prosessi

Opinnäytetyön prosessi eteni ideointi- ja suunnitteluvaiheen jälkeen tutkimusluvan hakemiseen sekä yhteistyöhön sovitun varhaiskasvatusryhmän työntekijöiden kanssa. Opinnäytetyön haastatteluja varten haettu tutkimuslupa hyväksyttiin 20.2.2023. Tämän jälkeen pääsimme toteuttamaan teemahaastattelut suunnitelman mukaisesti. Maaliskuussa 2023 toteutimme päiväkodilla kaksi haastattelukertaa ryhmähaastatteluina. Haastatteluissa keräämiemme tietojen perusteella aloimme suunnittelemaan työvälinettä, joka olisi opinnäytetyömme tuotos.

Ennen haastatteluiden pitämistä suunnittelimme haastattelukerrat. Pohdimme etukäteen minkälaisen haastattelutilanteen haluamme luoda. Tavoitteenamme oli luoda tilanteesta mahdollisimman rento ja luonteva. Ajattelimme, että rennon ilmapiirin kautta haastateltavien olisi mahdollisimman helppo kertoa omasta työstään ja ajatuksistaan avoimesti. Lähetimme varhaiskasvatuksen työntekijöille sähköpostitse ennalta tiedoksi teemahaastattelurungon molempia

ryhmähaastattelukertoja varten, jotta haastattelutilanne onnistuisi mahdollisimman hyvin (LIITE 2). Näin haastateltavat pystyivät valmistautumaan haastattelutilanteeseen ennakkoon.

Rennon ja keskustelunomaisen ilmapiirin lisäksi halusimme, että haastattelutilanne olisi ammattimainen ja loogisesti etenevä. Suunnittelimme etukäteen haastattelunrunгон. Sovimme keskenämme etukäteen, että pyrimme kysymään tasaapuolisesti jatkokysymyksiä haastateltavilta. Sovimme myös, että pyrkisimme olemaan aktiivisia kuuntelijoita ja tekemään tilanteesta dialogisen. Valmistauduimme haastatteluihin etukäteen ja mietimme erilaisia vaihtoehtoja haastatteluiden etenemiseen. Pyrimme olemaan luomatta ennakkoon kovin vahvoja oletuksia siitä, miten haastattelu tulisi menemään.

Pääsimme pitämään haastattelut sovitusti Leinelän päiväkodin neuvotteluhuoneessa maaliskuussa 2023. Ensimmäisellä ryhmähaastattelukerralla paikalla oli neljä haastateltavaa ja toisella haastattelukerralla kaksi haastateltavaa. Toisella haastattelukerralla haastateltavia oli vain kaksi sairaspöissaolojen takia. Haastatteluiden aikana äänitimme haastattelut. Olimme kysyneet luvan äänittämiseen kirjallisesti ennakkoon, mutta kysyimme sitä vielä uudestaan suullisesti haastattelutilanteen alussa. Saimme molemmilla haastattelukerroilla luvan äänittämiseen. Mielestämme haastattelut sujuivat rennosti. Välillä tuntui, että haastateltavat ymmärsivät esittämämme kysymyksen väärin, mutta kun kysyimme kysymyksen uudestaan hieman eri sanoin tai käyttäen käytännön esimerkkejä niin saimme laajempia ja täsmällisempiä vastauksia aiheisiimme.

Ensimmäisellä teemahaastattelukerralla keskityimme työn lähtökohtiin, ja tarkoitukseen eli sen kerran aiheina oli yhdenvertaisuus ja osallisuus. Silloin keskustelimme esimerkiksi siitä, miten työntekijöiden mielestä yhdenvertaisuus ja osallisuus näkyvät lapsiryhmässä ja mitä parannettavaa niissä olisi. Toisella teemahaastattelukerralla aiheena oli havainnointi eli keskustelimme työntekijöiden kanssa havainnoinnin käytöstä pedagogisena työvälineenä sekä kuinka havainnointi näkyy ryhmässä, millaisen havainnointityövälineen työntekijät haluaisivat ja tarvitsevat, sekä mitä toiveita heillä on, ja mihin meidän tulisi erityisesti kiinnittää huomiota työvälinettä tehdessä.

Haastatteluiden jälkeen litteroimme haastattelut, jotta niitä olisi helpompi hyödyntää työvälineen suunnittelussa. Aineistojen keruun jälkeen kävimme keräämämme tutkimusaineistot läpi ja karsimme sellaiset aineistot pois, joita emme tule työssämme käyttämään. Aineistojen käsittelyn jälkeen analysoimme ja työsitimme haastattelutuloksia. Aineiston keruun, käsittelyn ja analysoinnin aikana pidimme huolen siitä, että kaikki toimintamme on eettistä ja luottamuksellista.

Haastatteluista nousi esille erityisesti varhaiskasvatuksen resurssipula ja haasteet lasten erilaisten tarpeiden huomioimisessa. Haastattelemamme työntekijät toivat esille ajankäytön haasteet. Työntekijät mainitsivat yhdeksi osallisuutta ja yhdenvertaisuutta estäväksi tekijäksi päivärytmin joustamattomuuden. Tarkkaan määrätty päivärytmi vähentää lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumista arjessa, jos lasten spontaaneille aloitteille ei anneta tarpeeksi aikaa ja tilaa. Yksi haastateltava antoi esimerkin, että jos päivän aikataulussa voitaisiin joustaa edes 15 minuuttia, olisi enemmän aikaa lasten ideoille ja rauhalliselle vuorovaiutukselle. Työntekijät pitivät yhdenvertaisuuden ja osallisuuden teemoja tärkeinä, mutta käytännön toteutus on haastavaa kiireellisessä arjessa. Yhtenä syynä tähän on resurssipula, jota työntekijät toivat esiin useasti haastatteluiden aikana. ”Silloin ajattelee armollisesti, että jos minä en ole ehtinyt niin toivottavasti joku muu on kerennyt kohtaamaan kyseisen lapsen. Välillä on vähän vaarallista tuo arki”, totesi yksi haastateltava kiireelliseen arkeen viitaten.

Kysyimme haastateltavilta toiveita ja ajatuksia siitä, millainen havainnointityövälineen tulisi olla, jotta se olisi hyödyllinen. Havainnointityövälineestä toivottiin mahdollisimman helppokäyttöistä ja sellaista, jota työntekijät voisivat käydä läpi viikoittain tiimipalaverissa. Haastateltavat ehdottivat, että työvälineessä voisi olla helposti ja nopeasti täytettävä tarkistuslista. Haastateltavien mielestä työvälineen avulla olisi mahdollista tuoda esille myös esimerkiksi työkaverin toiminnasta heränneitä kysymyksiä ja ajatuksia helpommin. Tavoitteena että työntekijöillä on samanlaiset käsitykset siitä, miten erilaisissa tilanteissa toimitaan. Jo varhaisessa vaiheessa pienistäkin asioista mainitseminen tiimin kesken on tärkeää haasteiden ennaltaehkäisemiseksi. Tavoitteena on, että havainnointityöväline helpottaa asioiden esiin tuomisessa.

Haastatteluiden pohjalta aloimme hahmottelemaan ensimmäistä versiota työvälineestä. Työvälineen suunnittelussa auttoi teoreettinen tieto, jota olemme saaneet lukiessa erilaisia teoksia ja tieteellisiä artikkeleita opinnäytetyötä varten. Aluksi pohdimme aihepiirejä työkaluun ja päädyimme kuuteen aiheeseen, joissa osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumista voitaisiin arvioida varhaiskasvatuksessa. Aiheiksi valitsimme aamupiirin, siirtymätilanteet, leikki-tilanteet, toimintatuokiot, ruokailutilanteet ja lepopetoksen. Valitsimme nämä tilanteet havainnointityövälineeseen, koska niissä kasvattajat ja lapset ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Lukemassamme kirjallisuudessa korostettiin havainnoinnin tärkeyttä erityisesti näissä tilanteissa, sillä ne ovat merkittävä osa lapsen arkea varhaiskasvatuksessa (Koivunen & Lehtinen, 2015, s. 12–22). Myös kokopäiväpedagogiikka tukee ajatusta siitä, että tavoitteellinen pedagoginen toiminta ei liity pelkästään suunniteltuihin tuokioihin. Pedagogiikkaa on kaikissa päivittäisissä toiminnoissa ja rutiineissa. (Lämsä, 2021, s. 79–80.) Suunnitellun pedagogisen toiminnan lisäksi perushoitotilanteet ovat niitä hetkiä, jolloin yhdenvertaisuus ja osallisuus joko toteutuvat tai estyvät.

Kuuteen valittuun aiheeseen liittyen kirjoitimme yksityiskohtaisempia kysymyksiä siitä, miten näissä kyseisissä tilanteissa osallisuus ja yhdenvertaisuus toteutuvat tai estyvät. Jokaisen kysymyksen kohdalle laitoimme viisi erilaista vastausvaihtoehtoa, joista vastaaja voi valita kysymystä parhaiten kuvaavan vaihtoehdon. Vastausvaihtoehtoja ovat *1 ei koskaan*, *2 harvoin*, *3 melko usein*, *4 usein*, *5 aina tai lähes aina*. Teimme erikseen taulukot osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle, joihin tuli omat kysymykset aiheisiin liittyen. Pohdimme kysymykset työvälineeseen haastatteluiden, oman työkokemuksen sekä kirjallisuuden pohjalta. Taulukoiden jälkeen jätimme tilaa työntekijöiden vapaille muistiinpanoille, joihin tiimin jäsenet voivat kirjoittaa haluamiaan asioita, joita tiimi voi käydä yhdessä läpi esimerkiksi tiimipalaverissa. Päädyimme tämän tyyppiseen työvälineeseen, koska koimme sen olevan helppokäyttöinen arjessa sekä hyvin sovellettavissa erilaisiin varhaiskasvatusryhmiin. Teimme työvälineen ensimmäisen version word-tiedostoon. Lähetimme word-tiedoston (LIITE 1) työntekijöille, jotta he pystyivät kokeilemaan työvälineen käyttöä ryhmässään. Annoimme työvälineen kokeiluun aikaa kaksi viikkoa. Työntekijät kokeilivat työvälineen käyttöä tiiminä. Kokeilun jälkeen pyysimme heiltä avointa palautetta sähköpostin välityksellä siitä, miten he olivat kokeneet työvälineen käytön (LIITE 3).

Saimme yhteistyöpäiväkodilta hyvää ja positiivista palautetta työvälineestämme ja sen toimivuudesta. Työntekijät korostivat, että työvälineessä käsitellään tärkeitä ja ajankohtaisia aiheita. Työntekijöillä oli muutamia muutosehdotuksia työvälineeseen liittyen. He ehdottivat, että jokaisen kysymyksen kohdalla olisi vapaata tilaa perusteluille. Ajattelimme, että tämä olisi tehnyt työkalusta epäselvän, joten päätimme jättää tyhjää tilaa mieluummin erilliselle sivulle, johon työntekijät voivat kirjoittaa muistiinpanojaan. Työntekijät kommentoivat, että joihinkin kysymyksiin oli vaikeaa vastata, esimerkiksi ruokailuun tai lepo hetkeen liittyen. Tiedostimme tämän, mutta halusimme tehdä työvälineestä mahdollisimman monipuolisen, jotta se kattaisi kaikki päivän perustoiminnot. Vaikka ruokailu- ja lepo hetkeen liittyvät asiat ovat usein yksilöllisiä, olisi niitäkin hyvä pohtia yhdenvertaisuuden ja osallisuuden näkökulmasta. Opinnäytetyössä esille tuotu teoria tulee näkyväksi myös työvälineessä ja siinä on myös määritelty esimerkiksi havainnointi, yhdenvertaisuus ja osallisuus. Havainnoinnin tärkeys pedagogisena työvälineenä korostuu myös työvälineessä. Suunnittelemamme havainnointityökalu, kuten opinnäytetyökin korostavat osallisuuden ja yhdenvertaisuuden sekä niiden toteutumisen tärkeyttä.

7 TUOTOKSENA HAVAINNOINTITYÖVÄLINE

Teemahaastatteluiden, kirjallisuuden sekä oman työkokemuksen pohjalta kehitelimme havainnointityövälineen (LIITE 4), joka on opinnäytetyömme tuotos. Havainnointityöväline on tarkoitettu varhaiskasvatuksen ammattilaisille yhdenvertaisuuden ja osallisuuden havainnoimiseen. Varhaiskasvatuksen työntekijät voivat työvälineen avulla havainnoida osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumista lapsiryhmässä. Työvälineen tarkoituksena on auttaa työntekijöitä oman työskentelyn arvioinnissa. Havainnointityövälineessä on kaksi taulukkoa, joista toinen on osallisuuden ja toinen yhdenvertaisuuden havainnoimiseen. Molemmat taulukot ovat jaettu teemoittain erilaisiin jokapäiväisiin tilanteisiin, joita ovat aamupiiri, leikitilanteet, siirtymätilanteet, toimintatuokiot, ruokailuhetki ja lepo hetki.

Taulukoissa on tilanteisiin liittyviä kysymyksiä, joiden toteutumista työntekijät arvioivat asteikolla 1–5. Taulukoiden alla on tilaa työntekijöiden omille muistiinpanoille, johon voi kirjoittaa esimerkiksi asioita, joihin on syytä kiinnittää enemmän huomiota jatkossa.

Työvälinettä on tarkoitus käyttää niin, että valitaan jokin ajanjakso, jonka aikana työntekijät havainnoivat osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumista lapsiryhmässä. Työvälinettä voidaan hyödyntää esimerkiksi toimintakauden alussa ja lopussa tai lyhyemmän ajanjakson aikana. Sovitun ajanjakson päättyessä havainnointityövälinettä käydään läpi tiimissä keskustellen ja vastataan siinä oleviin kysymyksiin sekä tehdään suunnitelmaa toiminnan kehittämistä varten. Suunnitelimme työvälineen sellaiseksi, että sitä on mahdollista käyttää erilaisissa lapsiryhmissä. Tavoitteenamme on, että työvälinettä käytettäisiin mahdollisimman monessa varhaiskasvatusryhmässä Suomessa. Aiomme jakaa työvälinettä varhaiskasvatuksen työntekijöille sähköpostilla, sekä sosiaalisessa mediassa esimerkiksi varhaiskasvattajille tarkoitetuissa Facebook ryhmissä.

8 EETTISET NÄKÖKULMAT JA LUOTETTAVUUS

Kiinnitimme eettisyyteen ja luotettavuuteen huomiota opinnäytetyömme jokaisessa vaiheessa. Työskentelyämme tässä ohjasi muun muassa sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry:n (2017) sosiaalialan eettiset ohjeet sekä hyvän tieteellisen käytännön edellyttämät tavat. Hyvän tieteellisen käytännön peruslähtökohdat ovat noudattaa avoimuutta, rehellisyyttä ja yleistä huolellisuutta sekä tarkkuutta. Hyviin tieteellisiin käytäntöihin kuuluu myös se, että opinnäytetyötyön edetessä syntyneet materiaalit, kuten suunnitelmat, havainnot ja haastatteluiden sisällöt tallennetaan ja säilytetään tiedon laadun edellyttämällä tavalla. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2012, s. 6–7.)

Haimme Vantaan kaupungilta hyväksytysti tutkimuslupaa Leinelän päiväkodin kanssa tehtävää yhteistyötä varten. Opinnäytetyömme luotettavuutta lisää myös se, että toteutimme haastattelut niin, että haastatteluun osallistujien anonymiteetti säilyi. Käsittelimme haastattelumateriaalia myös muutoin luotettavasti. Olemme käyttäneet opinnäytetyömme lähteinä ja materiaalina luotettavia ja mahdollisimman ajankohtaisia lähteitä, sekä merkinnyt ne selkeästi ohjeiden mukaisesti. Työn eettisyyttä lisää, se että teemme opinnäytetyön yhteistyössä varhaiskasvatuksen työntekijöiden kanssa.

Haastateltavilla varhaiskasvatuksen työntekijöillä on vaitiolovelvollisuus, jonka myös me otimme huomioon haastatteluista ja opinnäytetyötä tehdessä. Virallisen tutkimusluvan saaminen jo itsessään edellyttää eettisyyttä ja luotettavuutta opinnäytetyöprosessin aikana. Teimme myös virallisen sopimuksen opettajan ja Leinelän päiväkodin kanssa tehtävästämme yhteistyöstä. Sopimuksessa on sovittu, että päiväkodilta saatuja tietoja käytetään ainoastaan opinnäytetyöprosessissa, jonka jälkeen kaikki materiaalit hävitetään turvallisesti. Allekirjoitimme sopimuksen sähköisesti ennen yhteistyön haastatteluvaiheen alkamista.

Ennen haastatteluista kysyimme haastateltavilta luvan haastatteluiden äänittämiseen. Perustelimme myös, miksi halusimme äänittää haastattelut. Kerroimme myös, että äänitämme haastattelut kahdella eri puhelimella ja että hävitämme äänitteet, kun opinnäytetyöprosessi on valmis ja emme enää tarvitse äänitteitä. Saimme kaikilta haastateltavilta hyväksynnän haastatteluiden äänittämiseen. Äänitteitä säilytimme koko ajan turvallisesti ja niin, että ne olivat vain meidän saatavilla. Äänitteet on poistettu kaikista laitteista luotettavasti. Kysyimme myös luvan Leinelän päiväkodin nimen käyttämiseen opinnäytetyössä. Kaikki opinnäytetyön materiaalit kuten esimerkiksi sähköpostit yhteistyöpäiväkodin kanssa on säilytetty luotettavasti ja turvallisesti koko prosessin ajan.

9 POHDINTA

Opinnäytetyömme kautta olemme ymmärtäneet, kuinka tärkeää yhdenvertaisuuden ja osallisuuden havainnointi on varhaiskasvatuksessa toiminnan kehittämisen kannalta. Lasten osallisuus ja yhdenvertaisuus ovat tärkeä osa laadukasta varhaiskasvatusta ja nämä teemat tulisi ottaa huomioon kaikessa toiminnassa. Pienet osallisuutta ja yhdenvertaisuutta estävät tai heikentävät asiat arjessa voivat jäädä helposti huomaamatta, joten varhaiskasvatuksen työntekijöiden on tärkeää pohtia näitä teemoja tarkemmin. Havainnoinnin kautta voidaan huomata myös ne asiat ja toimintamallit, jotka toimivat jo ennestään hyvin. Havainnointityökalumme tarkoituksena ja tavoitteena on helpottaa varhaiskasvatuksen ammattilaisia oman toimintansa arvioinnissa ja kehittämisessä.

Opinnäytetyömme eteni suunnitelmien mukaan, vaikka aikataulu oli ajoittain kiireinen. Yhteistyö päiväkodin kanssa oli helppoa ja sujuvaa. Olimme päiväkotiin yhteydessä matalalla kynnyksellä ja saimme heiltä vastauksia kysymyksiimme. Opinnäytetyötä tehdessä oma ammatillinen identiteettimme kehittyi jatkuvasti. Saimme paljon uusia oivalluksia ja näkökulmia, joista hyödyimme tulevaisuudesakin. Ymmärryksemme oman työn reflektoinnin tärkeydestä on kasvanut huomattavasti ja olemmekin oppineet refleктоimaan omaa työskentelyämme entistä paremmin. Sosiaalialan eettinen osaamisemme on syventynyt opinnäytetyöprosessin aikana, sillä olemme perehtyneet paljon esimerkiksi erilaisiin lakeihin, sääntöihin ja arvoihin. Kehittämisen ja innovaatio-osaamisemme on vahvistunut huomattavasti opinnäytetyötä tehdessä. Olemme kehittäneet havainnointityövälineitä asiakaslähtöisesti ja dialogisesti yhdessä varhaiskasvatuksen ammattilaisten kanssa. Saimme opinnäytetyömme kautta kokemusta myös haastatteluiden järjestämisestä ja moniammatillisesta yhteistyöstä.

Olemme onnistuneet Leinelän päiväkodin kanssa yhteistyössä suunnittelemaan toimivan työkalun varhaiskasvatuksen ammattilaisille yhdenvertaisuuden ja osallisuuden havainnoimiseen ja arvioimiseen. Työkalumme avulla ammattilaiset pystyvät kiinnittämään enemmän huomiota siihen, kuinka hyvin osallisuus ja yhdenvertaisuus toteutuvat lapsiryhmissä ja työntekijöiden omassa työskentelyssä. Kävimme teemahaastatteluissa varhaiskasvatuksen työntekijöiden kanssa

yhteistä keskustelua siitä, millainen työväline olisi hyödyllinen ja käytännöllinen varhaiskasvatuksen arjessa. Työvälineestä toivottiin mahdollisimman helppo- ja nopeakäyttöistä, sillä kiireellisessä arjessa ei olisi aikaa täyttää pitkää kaavaketta. Suunnittelimme työvälineestä siis sellaisen, joka on mahdollisimman nopeasti ja vaivattomasti käytettävissä. Työvälineen suunnittelussa auttoivat haastatteluissa saatu asiantuntijatieto sekä omat kokemuksemme varhaiskasvatuksessa työskentelystä.

Toivomme, että varhaiskasvatuksen työntekijät kokevat työvälineemme hyödyllisenä ja että se tulisi aktiiviseen käyttöön. Suunnitteluvaiheessa työntekijät korostivat työvälineen helppo- ja nopeakäyttöisyyttä kiireellisen arjen vuoksi, mutta toivomme kuitenkin työntekijöiden käyttävän tarpeeksi aikaa sen hyödyntämiseen ja sen sisältämien tärkeiden teemojen pohdintaan ja arvioimiseen. Kiireellisen arjen keskellä toiminnan havainnoinnin ja arvioinnin merkitys korostuu entisestään, sillä usein juuri silloin lasten osallisuus ja yhdenvertaisuus voivat jäädä toteutumatta.

Kun havainnointityöväline otetaan pidempiaikaiseen käyttöön varhaiskasvatuksen arjessa, voidaan sitä alkaa myöhemmin myös jatkokehittämään. Työvälineen ollessa käytössä selviää, miten se toimii käytännössä ja mitä sen osalta voisi vielä tarvittaessa kehittää. Varhaiskasvatuksen työntekijät kuitenkin pitivät jo testausvaiheessa työvälinettä toimivana ja hyödyllisenä työvälineenä, joten siitä on varmasti apua myös sellaisenaan. Havainnointityövälineen jatkokehittämisen kannalta olisi oleellista kuulla myös jatkossa varhaiskasvatuksen ammattilaisten kokemuksia havainnointityövälineemme käytöstä ja sen soveltuvuudesta varhaiskasvatuksen arkeen.

Opinnäytetyömme tarkoitus ja tavoite oli lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden lisääminen varhaiskasvatuksessa ja kehittämämme työväline edesauttaa tätä. Jokaisella lapsella on olla oikeus osallistua ja vaikuttaa häntä koskeviin asioihin ja tulla kohdatuksi omana arvokkaana itsenään. Tämän toteutumiseen vaaditaan edelleen muutosta työntekijöiden asenteissa ja työskentelytavoissa. Jotta lasten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta voidaan lisätä varhaiskasvatuksessa, työntekijöiltä vaaditaan ennen kaikkea sensitiivistä työtettä ja halua tarttua lasten toiveisiin ja ideoihin. Tällä hetkellä henkilöstöpulan vuoksi

varhaiskasvatuksen arki voi olla kiireellistä, mutta lasten aloitteille ja rauhalliselle kohtaamiselle tulisi siitä huolimatta olla tarpeeksi aikaa. Työvälineemme avulla työntekijät pystyvät kehittämään omia työskentelytapojaan lasten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta edistäväksi.

LÄHTEET

- A 912/1992 Asetus sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista
9.10.1992/912. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920912>
- Alanko, A., Heiskanen, N., Juutinen, J., & Vuorisalo, M. (2021). *Children's participation and rights in early childhood education and care: Guest editorial*. *Journal of Early Childhood Education Research*, 10 (1), 1-5. <https://journal.fi/jecer/article/view/114147/67346>
- Alijoki, A., & Pihlaja, P. (2020). Pedagogiset rakenteet ja ratkaisut lasten erityisen tuen tarpeiden näkökulmasta. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. (5. uud. p.) PS-kustannus.
- Early Works. (i.a.). *The Planning Cycle & Early Works*. Saatavilla 10.8.2023. <https://getearlyworks.com.au/eylf-planning-cycle/>
- Fonsén, E., Heikka J., & Elo J. (2020). Osallisuutta edistävän suunnittelun tasot. Teoksessa *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa*. (1. p.) Suomen Varhaiskasvatus ry.
- Heikka, J., Fonsen, E., Elo, J., & Leinonen, J. (toim.). (2020). *Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa*. (1. p.) Suomen varhaiskasvatus ry.
- Heikka, J., Kettukangas, T., Fonsen, E., & Vlasov, J. (2018). Lapsen osallisuus ja varhaiskasvatuksen pedagoginen suunnittelu. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsen & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 – Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen*. (s. 39–41).
- Helminen, J. (toim.). (2016). *Työelämälähtöistä ammattikorkeakoulupedagogiikkaa rakentamassa*. (Diak Työelämä 3). Diakonia-ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-263-9>
- Helsingin Uutiset. (8.12.2022). *Helsinki sulkee kevätkaudeksi 39 leikkipuistoa – Tilanne on äärimmäisen valitettava*. Saatavilla 11.4.2023. <https://www.helsinginuutiset.fi/paikalliset/5580191>
- Ikonen, T. (2015). *Kirkko muukalaisen asialla. Kansainvälinen diakonia Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hiippakunta- ja 1993-2004 keskushalinnossa* [Väitöskirja, Helsingin yliopisto]. (Diakonia-

- ammattikorkeakoulun julkaisuja. A Tutkimuksia 41). Diakonia-ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-245-5>
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, T., & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. (s. 4). [Työpaperi]. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1
- Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. (i.a.). *Varhaiskasvatuksen laadun arvioinnin perusteet ja suositukset*. Saatavilla 13.4.2023. <https://karvi.fi/varhaiskasvatus/varhaiskasvatuksen-laadun-arvioinnin-perusteet-ja-suositukset/>
- Karikoski, H., & Tiilikka, A. (2014). Eheä kasvunpolku- Haaste yhteistyölle. Teoksessa J. Heikka ym. (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa* (s. 78–94). Suomen varhaiskasvatus ry.
- Karjalainen, A. L. (2013). Kirjoittamalla lisää itseymmärrystä. *Mielenterveys* 52(3), 1–15.
- Karvinen, I. (2015). Tutkiva kehittäminen työelämäyhteistyönä – esimerkkinä terveysalan ylemmät tutkinnot. Teoksessa R. Gothoni, S. Hyväri, M. Kolkka, & P. Vuokila-Oikkonen (toim.), *Osallisuutta, oppimista ja arviointia. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2015* (s. 207–222). (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. B Raportteja 60). Diakonia-ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-233>
- Kaski, M., Manninen, A., & Pihko, H. (toim.). (2012). *Kehitysvammaisuus* (5. uud. p.). Sanoma Pro.
- Koivula, M., Siippainen, A., Eerola-Pennanen, P., & Böök, M. L. (2022). *Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. (3. Korjattu ja laajennettu painos.). Vastapaino.
- Koivunen, P-L., & Lehtinen, T. (2015). *Kasvu kiikarissa: Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille*. PS-Kustannus.
- KvaliMOTV. (i.a.-a). *Haastattelu*. Saatavilla 4.5.2022. https://www.fsd.tuni.fi/netelmaopetus/kvali/L6_3.html

KvaliMOTV. (i.a.-b.). *Teemahaastattelu*. Saatavilla 4.5.2022.

https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html

L 540/2018. Varhaiskasvatustalaki 13.7.2018/540. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540#Lidm45237815727328>

Leinonen, J. (2014). Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa Teoksessa J. Heikka ym. (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa* (s. 16–40). Suomen varhaiskasvatus ry.

Leinonen, J. (2020). Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsen, J. Elo & J. Leinonen (toim.), *Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa*. (1. p.) Suomen varhaiskasvatus ry.

Lämsä, T. (2021). Kokopäiväpedagogiikka ja sen kehittäminen varhaiskasvatuksessa. *Kasvatus & aika*. (s. 79–80). <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/76991/102527-Artikkelin%2520teksti-199740-4-10-20210624.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Naisliitto unioni ry. (i.a.). Tasa-arvoinen varhaiskasvatus. <http://tasa-arvoinen-varhaiskasvatus.fi/>

Opetusalan ammattijärjestö. (16.1.2023). *Varhaiskasvatuksen resurssiongelmät eivät voi tulla enää yllätyksenä kuntapäätäjille*. Saatavilla 11.4.2023. <https://www.oaj.fi/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2023/varhaiskasvatuksen-resurssiongelmät-eivät-voi-tulla-ena-yllatysena-kuntapaattajille/>

Opetushallitus. (2022). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022*. Saatavilla 11.4.2023 https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_1.pdf

Opetushallitus. (i.a. -a). *Varhaiskasvatus*. Saatavilla 25.4.2022

<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/varhaiskasvatus>

Opetushallitus. (i.a. -b). *Mitä on esiopetus?* Saatavilla 11.4.2023

<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mita-esiopetus>

Opetushallitus. (i.a.). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*

pätkinänkuoressa. Saatavilla 10.8.2023. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/varhaiskasvatussuunnitelman-perusteet-pahkinan-kuoressa>

- Opintopolku. (i.a.-a). *Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan suunnittelu ja toteuttaminen*. Saatavilla 10.8.2023. <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/varhaiskasvatus/8265240/tekstikappale/8265292>
- Opintopolku. (i.a.-b). *Toiminnan arviointi ja kehittäminen varhaiskasvatuksessa*. Saatavilla 10.8.2023. <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/varhaiskasvatus/8265240/tekstikappale/8265314>
- Peda.net. (i.a.). *Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma*. Saatavilla 10.8.2023. <https://peda.net/opetussuunnitelma/ksops/vasu-2017-muurame/1vpjpv/1lv>
- Roos, P., Nätyнки, H., Javanainen, H., Koivisto, P., Anttinen, M., Varttinen, P., & Rintakorpi, K. (2016). *Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa*. Pia Roos Oy.
- Turja, L. (2020). Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. (5. uud. p.) PS-kustannus.
- Turtiainen, K. [Kimmo Turtiainen]. (22.5.2017) *Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä* [Video; luentotallenne]. Microsoft Stream. [Microsoft Stream](#)
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2012). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Saatavilla 28.4.2022 https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- Valtioneuvosto. (16.12.2021). *Varhaiskasvatukseen osallistuvan lapsen oikeus tukeen vahvistuu merkittävästi 1.8.2022*. Saatavilla 11.4.2023 <https://valtioneuvosto.fi/-/1410845/varhaiskasvatukseen-osallistuvan-lapsen-oikeus-tukeen-vahvistuu-merkittavasti-1.8.2022>
- Vantaan kaupunki. (i.a.). *Leinelän päiväkot*. Saatavilla 9.5.2023. <https://www.vantaa.fi/fi/palveluhakemisto/toimipiste/leinelan-paivakoti>
- Vienola, V. (2014). Varhaisvuosien eettinen kasvaminen ja oppiminen. Teoksessa J. Heikka ym. (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa* (s. 158–177). Suomen varhaiskasvatus ry.

LIITE 1. Ensimmäinen versio työvälineestä varhaiskasvatuksen työntekijöille osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen

LASTEN OSALLISUUDEN JA YHDENVERTAISUUDEN
LISÄÄMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Työväline varhaiskasvatuksen työntekijöille osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen

SISÄLLYS

1 TYÖVÄLINEEN KÄYTTÖ

2 MITÄ OSALLISUUS JA YHDENVERTAISUUS TARKOITTAVAT

3 OSALLISUUDEN JA YHDENVERTAISUUDEN TOTEUTUMINEN VARHAIS- KASVATUKSESSA

4 HAVAINNOINTI

4.1. Havainnoinnin käyttö pedagogisena työvälineenä

4.2 Miksi havainnointi on tärkeää

4.3. Mitä havainnoinnissa tulee ottaa huomioon

5 TAULUKOT TYÖSKENTELYN HAVAINNOINTIIN

5.1. Yhdenvertaisuus

5.2. Osallisuus

6 TYÖNTEKIJÄN MUISTIINPANOT

LÄHTEET

1 TYÖVÄLINEEN KÄYTTÖ

Tämä työväline on tarkoitettu varhaiskasvatuksen työntekijöille osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen. Työvälineen avulla kasvattajat pystyvät havainnoimaan, miten osallisuus ja yhdenvertaisuus toteutuu erilaisissa tilanteissa lapsiryhmässä. Työväline on tarkoitettu työntekijöiden oman työskentelyn arvioimiseen.

Työvälineessä on kaksi taulukkoa, joissa toisessa aiheena on osallisuus ja toisessa yhdenvertaisuus. Taulukot ovat jaettu aihealueittain eri tilanteisiin. Tilanteita ovat aamupiiri, leikki-tilanteet, siirtymätilanteet, toimintatuokiot, ruokailuhetki ja lepoaika. Taulukoissa on aiheeseen liittyviä kysymyksiä, joihin vastataan asteikoilla 1–5 ympyröimällä oma vastausvaihtoehto. Kun olette täyttäneet taulukot, niin käykää yhdessä työryhmän kanssa läpi vastauksenne ja pohtikaa omaa toimintaanne. Taulukoiden jälkeisellä sivulla on ”Työntekijän muistilista”, johon kasvattajat voivat kirjoittaa esimerkiksi konkreettisia asioita, joihin tulisi kiinnittää huomiota jatkossa tai jonkin tietyn määritetyn ajanjakson aikana.

Taulukot voi käydä läpi esimerkiksi tiimipalaverissa ryhmän aikuisten kesken. Tarkoituksena on valita määritelty ajanjakso, jonka aikana kasvattajat kiinnittävät erityisesti huomiota lapsiryhmän osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen. Valitun ajanjakson lopussa näitä asioita käydään tiimissä läpi työkalun avulla vastaamalla työkalun kysymyksiin ja keskustelemalla aiheesta tiimissä. Sovittu ajanjakso voi olla esimerkiksi yksi kuukausi tai yksi toimintakausi. Työvälinettä on tarkoitus käyttää jatkossa säännöllisesti esimerkiksi aina toimintakauden alussa ja lopussa.

2 MITÄ OSALLISUUS JA YHDENVERTAISUUS TARKOITTAVAT

Osallisuudella tarkoitetaan mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, päätöksiin, valintoihin ja mahdollisuuksiin. Osallisuus on kuulumista johonkin, mukaan ottamista sekä osallistumista.

Yhdenvertaisuus on sitä, että kaikki ihmiset ovat saman arvoisia ja tulevat kohdatuksi ja kohdelluksi saman arvoisesti riippumatta taustoista tai muista tekijöistä kuten sukupuolesta, iästä, kansallisuudesta, vammasta tai vakaumuksesta.

3 OSALLISUUDEN JA YHDENVERTAISUUDEN TOTEUTUMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Varhaiskasvatustilain mukaan varhaiskasvatuksen yhtenä tavoitteena on varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa lasta koskeviin asioihin. Lasten näkemykset ja mielipiteet on otettava huomioon myös tehtäessä lapsikohdasta varhaiskasvatussuunnitelmaa. Osallisuutta voidaan toteuttaa esimerkiksi kysymällä lapsilta mitä lauluja, leikkejä tai retkiä lapset haluaisivat. Näin lapset saavat itse vaikuttaa heitä koskeviin asioihin ja osallisuus toteutuu.

Jotta yhdenvertaisuus toteutuisi varhaiskasvatuksessa, toiminta tulisi suunnitella niin, että kaikki lapset voivat lähtökohtaisesti osallistua siihen ilman, että lasten erilaisuuden korostuvat. Kasvattajan tulee kuitenkin ottaa huomioon lasten erilaiset haasteet ja tuen tarpeet suunniteltaessa toimintaa. Toimintaa suunniteltaessa lasten erilaiset haasteet ja tuen tarpeet otetaan huomioon esimerkiksi käyttämällä välineitä, joista on hyötyä koko ryhmälle eikä pelkästään yhdelle lapselle.

Kasvattajilla on suuri rooli lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumisessa ja niiden mahdollistamisessa. Osallisuutta ja yhdenvertaisuutta tulisi toteuttaa varhaiskasvatuksessa päivittäin.

4 HAVAINNOINTI

4.1. Havainnoinnin käyttö pedagogisena työvälineenä

Havainnoinnin kautta voidaan saada tietoa esimerkiksi lapsen vahvuuksista, taidoista ja tuen tarpeesta. Tämä auttaa lapsilähtöisen toiminnan suunnittelussa. Lasten toiminnan ja käytöksen havainnoimisen lisäksi varhaiskasvatuksessa voidaan havainnoida muun muassa toimintaympäristöä, työntekijöiden toimintaa, sekä lasten tunteita ja reaktioita.

Kun puhutaan havainnoimisesta pedagogisena työvälineenä niin varhaiskasvattajien on tärkeää tiedostaa myös oman toiminnan merkitys ja vaikutus lapsiin. Tällöin lasten toiminnan havainnoimisen lisäksi on tärkeää tarkastella myös omaa toimintaa. Työntekijä saattaa esimerkiksi huomaamattaan edesauttaa lapsia kohti ei-toivottua käytöstä omalla toiminnallaan. Työn ja toiminnan havainnoimisessa on tärkeää myös se, että havainnoimalla pystytään paremmin tuoda esille käytössä olevia käytäntöjä ja rutiineja. Tällöin niitä on helpompi arvioida esimerkiksi osallisuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Kun toimintatavat on tunnistettu, on toimintatapoihin helpompi puuttua. Haitalliset ja tarpeettomat rutiinit voidaan tällöin lopettaa ja hyödylliset ja liian vähälle huomiolle jääneet työtavat tehdä näkyväksi koko työyhteisölle, niin että hyvät toimintatavat tulevat kaikkien käyttöön.

4.2. Miksi havainnointi on tärkeää?

Edistääkseen lapsen ja lapsiryhmän hyvinvointia tulee varhaiskasvattajalla olla tietoa, miten toimia kyseisen lapsen tai lapsiryhmän kanssa. Tätä edellytetään myös, kun halutaan lisätä osallisuutta ja yhdenvertaisuutta. Havainnoinnin kautta saatu tieto mahdollistaa, että toimintaa pystytään suunnitella ja toteuttaa toivotulla tavalla. Havainnoinnin kautta saatu tieto on myös perusta hyvälle toiminnan arvioinnille.

Varhaiskasvatuksessa suurin osa lapsen päivästä koostuu erilaisista perushoitotilanteista. Näitä ovat muun muassa pukeutumistilanteet, ruokailut, wc- toimet ja päivälepo. Koska nämä tilanteet ovat niin keskeinen osa lapsen arkea, niin on arvokasta ja oleellista tietää miltä lapsesta esimerkiksi näissä tilanteissa tuntuu.

4.3. Mitä havainnoinnissa tulee ottaa huomioon?

Havainnoinnin merkitys varhaiskasvatuksessa tiedetään, silti tästä huolimatta käytännössä tapahtuva systemaattinen ja tavoitteellinen havainnointi voi jäädä vähäiseksi tai puutteelliseksi. Havainnoimisen niukkuuteen saattavat vaikuttaa esimerkiksi työntekijöiden kasvava työmäärä ja tästä johtuva kiire, liian suuret ryhmäkoot tai tietämättömyys tarkoituksenmukaisista havainnointi- ja dokumentointitavoista ja -menetelmistä. Havainnointi on kuitenkin yksi kasvattajan perustehtävistä, eikä se saisi jäädä niin sanotusti lisätyöksi. Virheellisesti voidaan esimerkiksi ajatella, että havainnointia tehdään vain silloin, jos ryhmässä on erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkansa. Olisi tärkeää, että varhaiskasvatuksen työntekijällä on havainnoiva työote, jolloin havainnoinnin kohteena on kaikki lapset ja lapsiryhmät. Tällöin työntekijän on helpompi ymmärtää ja tulkita lasten tunteita ja toimintaa, sekä itse toimia entistä herkemmin lasten tarpeiden mukaisesti.

5 TAULUKOT TYÖSKENTELYN HAVAINNOINTIIN

5.1 Yhdenvertaisuus

Ympyröi kysymystä parhaiten kuvaava vaihtoehto

	1) EI KOS- KAAN	2) HAR- VOIN	3) MELKO USEIN	4) USEI N	5) AINA TAI LÄ- HES AINA
<u>AAMUPIIRI</u>					
Osallistuvatko kaikki lapset aktiivisesti aamupiiriin?	1	2	3	4	5

Annetaanko puheenvuoro kaikille lapsille?	1	2	3	4	5
Huomioidaanko aamupiirissä eri kulttuuritaustat ja perinteet?	1	2	3	4	5
Alkaako aamupiiri vasta kun kaikki lapset ovat paikalla?	1	2	3	4	5
<u>LEIKKITILANTEET</u>					
Saavatko lapset valita tasapuolisesti mitä leikkivät?	1	2	3	4	5

LEIKKITILANTEET

Saavatko lapset käyttää tasapuolisesti tiloja leikkiympäristönä?	1	2	3	4	5
Huomioidaanko leikkitilanteissa lasten käyttäytymistä tai vuorovaikutushaasteet?	1	2	3	4	5
Tuntevatko kaikki lapset olonsa turvalliseksi ja mukavaksi?	1	2	3	4	5
<u>SIIRTYMÄTILANTEET</u>					
Huomioitko ohjauksessa, että kaikki lapset ymmärtävät, mitä seuraavaksi tapahtuu?	1	2	3	4	5

Vaihteleeiko lasten järjestys siirtymätilanteissa, niin ettei samat lapset ole aina ensimmäisenä tai viimeisenä?	1	2	3	4	5
Onko jokaiselle lapselle annettu tarvittava tuki siirtymään eri toimintoihin, huomioiden eri tuen tarpeet?	1	2	3	4	5

TOIMINTATUOKIOT

Valitaanko retkikohteet niin että se on toiminnaltaan kaikille lapsille sopiva?	1	2	3	4	5
Onko toimintatuokiot suunniteltu niin, että niihin voivat osallistua kaikki lapset?	1	2	3	4	5
Saavatko lapset tuokioissa tarvitsemansa tuen?	1	2	3	4	5
Suunnitellaanko toiminnoista erilaisia variaatioita tarvittaessa?	1	2	3	4	5

RUOKAILUTILANTEET

Pyydetäänkö lapsia hakemaan ruokaa vaihtelevassa järjestyksessä?	1	2	3	4	5
Onko kaikilla lapsilla samat säännöt esim. näkkileivän tai juoman suhteen?	1	2	3	4	5

	1	2	3	4	5
Huomioidaanko ruokailutilanteissa eri kulttuuritaustat ja perinteet?					

Vaihdetaanko istumapaikkoja ruokailussa säännöllisesti esim. niin että aikuinen ei istu aina samassa pöydässä?	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

Saavatko kaikki lapset vaikuttaa omaan annoskokoonsa?	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

LEPOHETKI

Vaihteleeiko työntekijä sitä, kenen lapsen luona on lepo hetkellä?	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

Vaihdetaanko nukkumapaikkoja säännöllisesti, niin ettei samat lapset nuku aina esim. yläsängyssä tai lattiapaikalla?	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

Onko kaikilla lapsilla samat säännöt esim. kellonaika nousemiseen?	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

Onko kaikilla lapsilla samat säännöt lepo hetken jälkeiseen aikaan, esim. leikin tai muun tekemisen suhteen?	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

5.2. Osallisuus

Ympyröi kysymystä parhaiten kuvaava vaihtoehto

	1) EI KOS- KAAN	2) HAR- VOIN	3) MELK O USEIN	4) USEI N	5) AINA
<u>AAMUPIIRI</u>					
Onko jokaisella lapsella mahdollisuus kertoa ajatuksiaan ja tunteistaan?	1	2	3	4	5
Otatko aamupiirin toteutuksessa huomioon lasten ajatuksia ja mielipiteitä?	1	2	3	4	5
Kannustatko kaikkia lapsia osallistumaan keskusteluun, huomioiden mahdolliset kiekkierot tai kehitykselliset erot?	1	2	3	4	5
Saavatko lapset vaikuttaa istumapaikkoihin aamupii- rissä?	1	2	3	4	5
<u>LEIKKITILANTEET</u>					
Saavatko lapset valita itse valita mitä leikkivät?	1	2	3	4	5

Saavatko lapset valita itse leikkikaverinsa?	1	2	3	4	5
Ovatko leikkivälineet näkyvillä ja lasten ulottuvilla?	1	2	3	4	5
Osallistuvatko lapset leikkiympäristön rakentamiseen?	1	2	3	4	5
Huomioiko aikuinen lasten tekemät aloitteet ja antaa vaihtoehtoja tarvittaessa?	1	2	3	4	5
Mahdollistaako aikuinen leikin monipuolisuuden?	1	2	3	4	5
<u>SIIRTYMÄTILANTEET</u>					
Saavatko lapset silloin tällöin vaikuttaa esim. uloslähdön aikatauluun?	1	2	3	4	5
Saavatko lapset silloin tällöin vaikuttaa esim. siihen, missä he pukeutuvat?	1	2	3	4	5
Kannustetaanko lasta yrittämään itse esim. Pukeutumistilanteissa?	1	2	3	4	5

TOIMINTATUOKIOT

Saavatko lapset osallistua toimintatuokioiden ideointiin ja otetaanko heidän mielipiteensä huomioon?

1   2   3   4   5

Pyydetäänkö lapsilta palautetta toimintatuokioista?

1   2   3   4   5

Saavatko lapset liikuntatuokiolla vaikuttaa siihen, mitä välineitä käytetään tai mitä tehdään?

1   2   3   4   5

RUOKAILUTILANTEET

Saako lapsi vaikuttaa itse oman ruoan annosteluun esim. ottamalla itse?

1   2   3   4   5

Saavatko lapset vaikuttaa omaan istumapaikkaan?

1   2   3   4   5

Saavatko lapset keskustella yhdessä pöytäkavereiden kanssa?

1   2   3   4   5

LEPOHETKI

Saavatko lapset itse vaikuttaa nukkumapaikkaansa?

1   2   3   4   5

Otetaanko lasten mielipiteet ja ehdotukset huomioon sadun tai unimusiikin valinnassa?

1   2   3   4   5

Saavatko lapset itse vaikuttaa omaan uniympäristöön esim. onko pehmolelu mukana tai mitä vaatteita lapsi pitää päällään?

1   2   3   4   5

6 TYÖNTEKIJÄN OMAT MUISTIINPANOT

LÄHTEET

- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, T., & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. (s. 4). [Työpaperi]. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1
- Opetushallitus. (2022). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_1.pdf
- Turja, L. (2020). Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. (5. uud. p.) PS-kustannus. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789523700758>
- Jäntti, L. (2020). Minä olen muottitietoinen – Tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelma varhaiskasvatuksessa [Opinnäytetyö, LAB-ammattikorkeakoulu]. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/335320/j%c3%a4ntti_laura.pdf?sequence=2&isAllowed=y

LIITE 2. Teemahaastattelurunko

LASTEN OSALLISUUDEN JA YHDENVERTAISUUDEN LISÄÄMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Työväline varhaiskasvatuksen työntekijöille osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen

Opinnäytetyössä käytämme teemahaastattelua. Teemahaastattelu ei etene tiettyjen kaavojen mukaan eikä tarkkoja kysymyksiä tehdä etukäteen vaan haastattelu etenee tiettyjen teemojen mukaan. Teemahaastattelussa annetaan tilaa haastateltavan vapaalle puheelle. Haastattelu on keskustelunomainen tilanne, jossa käydään läpi ennalta suunnitellut teemat.

Ensimmäinen teemahaastattelu keskittyy työn lähtökohtiin ja tarkoitukseen eli sen kerran aiheina on **yhdenvertaisuus ja osallisuus**. Tällöin keskustelemme esimerkiksi siitä, kuinka työntekijöiden mielestä yhdenvertaisuus ja osallisuus näkyvät lapsiryhmässä ja mitä parannettavaa niissä on.

- Miten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta voidaan edistää lapsiryhmässä?
- Mikä estää osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumista lapsiryhmässä?

Toisella teemahaastattelu kerralla aiheena on **havainnointi** eli keskustelemme työntekijöiden kanssa havainnoinnin käytöstä pedagogisena työvälineenä sekä kuinka havainnointi näkyy ryhmässä, millaisen havainnointityökalun työntekijät haluaisivat ja tarvitsevat, mitä toiveita heillä on ja mihin meidän tulisi erityisesti kiinnittää huomiota työvälinettä tehdessä.

- Miksi havainnointi on tärkeää?
- Mitä havainnoinnissa tulee ottaa huomioon?

Viimeisellä tapaamisella pyydämme **palautetta työvälineen käytöstä** ja tarvittaessa teemme vielä muutoksia palautteiden pohjalta. Lopuksi lähetämme vielä sähköisen anonyymin kyselylomakkeen, jossa pyydämme kirjallista palautetta kaikesta toiminnastamme.

- Vapaata keskustelua ja palautetta työvälineen käytöstä
- Mikä toimi/mikä ei toiminut?
- Miten lomaketta voitaisiin vielä kehittää toimivammaksi?

LIITE 3. Leinelän päiväkodin varhaiskasvatusryhmän aikuisten antama palaute työvälineemme ensimmäistä versiosta

Sähköpostiviesti:

24.4.2023

Moikka,

testasimme työvälinettä vastaamalla kysymyksiin viime viikolla.

Aihe-alueet ja kysymykset olivat erittäin tärkeitä, hyvin muotoiltuja ja selkeitä.

Joihinkin kysymyksiin oli hankala vastata "rasti ruutuun"- menetelmällä, koska ko. osa-alueet ovat monitahoisia ja voi olla vaikea vastata kysymykseen vain yhdellä sanalla.

Kehittämisehdotuksena olisi, että kysymysten ohessa olisi vapaa tila, johon voisi perustella ja avata tarkemmin ja paremmin valintaansa.

Vastaamisen vaikeus nousi esimerkiksi lepohetkeä ja ruokailua koskevissa kysymyksissä. Lepohetken ja nukkumisen pituuteen vaikuttavat huoltajien toiveet sekä ruokailussa jokaisella lapsella on omia tavoitteita ruokailun suhteen. Toiset vasta opettelevat tai totuttelevat joihinkin ruoka-aineisiin, kun toiset jo syövät kaikkea suurella ruokahalulla. Sensitiivisyys kaikessa toiminnassa, mutta myös erityisesti ruokailussa on erittäin tärkeää. Jokaisella lapsella on omat tavoitteet ja ruokailussakin positiivinen pedagogiikka ja yhdessä opetteleminen on erityisen tärkeää.

Mutta siis kaikkienensa toimiva työväline, kun hieman saa vapaata tilaa vastausten perusteluille.

LIITE 4. Valmis työväline varhaiskasvatuksen työntekijöille

**TYÖVÄLINE
VARHAISKASVATUKSEN
TYÖNTEKIJÖILLE**

osallisuuden ja yhdenvertaisuuden
havainnoimiseen

SISÄLLYS

OSALLISUUS JA YHDENVERTAISUUS	S. 4
OSALLISUUDEN JA YHDENVERTAISUUDEN TOTEUTUMINEN VARHAISKASVATUKSESSA	S. 5
HAVAINNOINTI	S. 6
MITÄ HAVAINNOINNISSA TULEE OTTAA HUOMIOON	S. 7
TYÖVÄLINEEN KÄYTTÖ	S. 8
TAULUKKO: YHDENVERTAISUUS	S. 9
TAULUKKO: OSALLISUUS	S. 15
OMAT MUISTIINPANOT	S. 21

HAVAINNOINTITYÖVÄLINE VARHAISKASVATUKSEN AMMATTILAISILLE

Tämä työväline on tarkoitettu varhaiskasvatuksen työntekijöille osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen. Työvälineen avulla kasvattajat pystyvät havainnoimaan, miten osallisuus ja yhdenvertaisuus toteutuu erilaisissa tilanteissa lapsiryhmässä. Työväline on tarkoitettu työntekijöiden oman työskentelyn arvioimiseen. Työvälineen ovat tehneet Sanni Pelto, Maria Pietarinen ja Pihla Tverin. Se on tehty osana sosionomiopintojen (Diakonia-ammattikorkeakoulu) opinnäytetyötä. Julkaistu syksyllä 2023.

OSALLISUUS JA YHDENVERTAISUUS

Osallisuudella tarkoitetaan mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, päätöksiin, valintoihin ja mahdollisuuksiin. Osallisuus on kuulumista johonkin, mukaan ottamista sekä osallistumista.

Yhdenvertaisuus on sitä, että kaikki ihmiset ovat saman arvoisia ja tulevat kohdatuksi ja kohdelluksi saman arvoisesti riippumatta taustoista tai muista tekijöistä kuten sukupuolesta, iästä, kansallisuudesta, vammasta tai vakaumuksesta.

OSALLISUUDEN JA YHDENVERTAISUUDEN TOTEUTUMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Varhaiskasvatuslain mukaan varhaiskasvatuksen yhtenä tavoitteena on varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa lasta koskeviin asioihin. Lasten näkemykset ja mielipiteet on otettava huomioon myös tehtäessä lapsikohtaista varhaiskasvatussuunnitelmaa. Osallisuutta voidaan toteuttaa esimerkiksi kysymällä lapsilta mitä lauluja, leikkejä tai retkiä lapset haluaisivat. Näin lapset saavat itse vaikuttaa heitä koskeviin asioihin ja osallisuus toteutuu.

Jotta yhdenvertaisuus toteutuisi varhaiskasvatuksessa, toiminta tulisi suunnitella niin, että kaikki lapset voivat lähtökohtaisesti osallistua siihen ilman, että lasten erilaisuuden korostuvat. Kasvattajan tulee kuitenkin ottaa huomioon lasten erilaiset haasteet ja tuen tarpeet suunniteltaessa toimintaa. Toimintaa suunniteltaessa lasten erilaiset haasteet ja tuen tarpeet otetaan huomioon esimerkiksi käyttämällä välineitä, joista on hyötyä koko ryhmälle eikä pelkästään yhdelle lapselle.

Kasvattajilla on suuri rooli lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumisessa ja niiden mahdollistamisessa. Osallisuutta ja yhdenvertaisuutta tulisi toteuttaa varhaiskasvatuksessa päivittäin.

HAVAINNOINTI

Havainnoinnin kautta voidaan saada tietoa esimerkiksi lapsen vahvuuksista, taidoista ja tuen tarpeesta. Tämä auttaa lapsilähtöisen toiminnan suunnittelussa. Lasten toiminnan ja käytöksen havainnoimisen lisäksi varhaiskasvatuksessa voidaan havainnoida muun muassa toimintaympäristöä, työntekijöiden toimintaa, sekä lasten tunteita ja reaktioita.

Kun puhutaan havainnoimisesta pedagogisena työvälineenä niin varhaiskasvattajien on tärkeää tiedostaa myös oman toiminnan merkitys ja vaikutus lapsiin. Tällöin lasten toiminnan havainnoimisen lisäksi on tärkeää tarkastella myös omaa toimintaa. Työntekijä saattaa esimerkiksi huomaamattaan edesauttaa lapsia kohti ei-toivottua käytöstä omalla toiminnallaan. Työn ja toiminnan havainnoimisessa on tärkeää myös se, että havainnoimalla pystytään paremmin tuoda esille käytössä olevia käytäntöjä ja rutiineja. Tällöin niitä on helpompi arvioida esimerkiksi osallisuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Kun toimintatavat on tunnistettu, on toimintatapoihin helpompi puuttua. Haitalliset ja tarpeettomat rutiinit voidaan tällöin lopettaa ja hyödylliset ja liian vähälle huomiolle jääneet työtavat tehdä näkyväksi koko työyhteisölle, niin että hyvät toimintatavat tulevat kaikkien käyttöön.

MITÄ HAVAINNOINNISSA TULEE OTTAA HUOMIOON

Havainnoinnin merkitys varhaiskasvatuksessa tiedetään, silti tästä huolimatta käytännössä tapahtuva systemaattinen ja tavoitteellinen havainnointi voi jäädä vähäiseksi tai puutteelliseksi. Havainnoimisen niukkuuteen saattavat vaikuttaa esimerkiksi työntekijöiden kasvava työmäärä ja tästä johtuva kiire, liian suuret ryhmäkoot tai tietämättömyys tarkoituksenmukaisista havainnointi- ja dokumentointitavoista ja -menetelmistä. Havainnointi on kuitenkin yksi kasvattajan perustehtävistä, eikä se saisi jäädä niin sanotusti lisätyöksi. Virheellisesti voidaan esimerkiksi ajatella, että havainnointia tehdään vain silloin, jos ryhmässä on erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkansa. Olisi tärkeää, että varhaiskasvatuksen työntekijällä on havainnoiva työote, jolloin havainnoinnin kohteena on kaikki lapset ja lapsiryhmät. Tällöin työntekijän on helpompi ymmärtää ja tulkita lasten tunteita ja toimintaa, sekä itse toimia entistä herkemmin lasten tarpeiden mukaisesti.

Varhaiskasvatuksessa suurin osa lapsen päivästä koostuu erilaisista perushoitotilanteista. Näitä ovat muun muassa pukeutumistilanteet, ruokailut, wc- toimet ja päivälepo. Koska nämä tilanteet ovat niin keskeinen osa lapsen arkea, niin on arvokasta ja oleellista tietää miltä lapsesta esimerkiksi näissä tilanteissa tuntuu.

Tärkeää

Havainnoinnin kautta saatu tieto mahdollistaa, että toimintaa pystytään suunnitella ja toteuttaa toivotulla tavalla. Havainnoinnin kautta saatu tieto on myös perusta hyvälle toiminnan arvioinnille.

TYÖVÄLINEEN KÄYTTÖ

Työvälineessä on kaksi taulukkoa, joissa toisessa aiheena on osallisuus ja toisessa yhdenvertaisuus. Taulukot ovat jaettu aihealueittain eri tilanteisiin. Tilanteita ovat aamupiiri, leikki-tilanteet, siirtymätilanteet, toimintatuokiot, ruokailuhetki ja lepoaika. Taulukoissa on aiheeseen liittyviä kysymyksiä, joihin vastataan asteikoilla 1–5 ympäröimällä oma vastausvaihtoehto. Kun olette täyttäneet taulukot, niin käykää yhdessä työryhmän kanssa läpi vastauksenne ja pohtikaa omaa toimintaanne. Taulukoiden jälkeisellä sivulla on “Omat muistiinpanot” -sivut, johon kasvattajat voivat kirjoittaa esimerkiksi konkreettisia asioita, joihin tulisi kiinnittää huomiota jatkossa tai jonkin tietyn määritetyn ajanjakson aikana.

Taulukot voi käydä läpi esimerkiksi tiimipalaverissa ryhmän aikuisten kesken. Tarkoituksena on valita määritelty ajanjakso, jonka aikana kasvattajat kiinnittävät erityisesti huomiota lapsiryhmän osallisuuden ja yhdenvertaisuuden havainnoimiseen. Valitun ajanjakson lopussa näitä asioita käydään tiimissä läpi työkalun avulla vastaamalla työkalun kysymyksiin ja keskustelemalla aiheesta tiimissä. Sovittu ajanjakso voi olla esimerkiksi yksi kuukausi tai yksi toimintakausi. Työvälinettä on tarkoitus käyttää jatkossa säännöllisesti esimerkiksi aina toimintakauden alussa ja lopussa.

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

AAMUPIIRI

OSALLISTUVATKO KAIKKI LAPSET
AKTIIVISESTI AAMUPIIRIIN?

1   2   3   4   5

ANNETAANKO PUHEENVUORO
KAIKILLE LAPSILLE?

1   2   3   4   5

HUOMIOIDAANKO AAMUPIIRISSÄ
ERI KULTTUURITAUSTAT JA
PERINTEET?

1   2   3   4   5

ALKAAKO AAMUPIIRI VASTA KUN
KAIKKI LAPSET OVAT PAIKALLA?

1   2   3   4   5

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

LEIKKITILANTEET

SAAVATKO LAPSET VALITA
TASAPUOLISESTI MITÄ LEIKKIVÄT?

1   2   3   4   5

SAAVATKO LAPSET KÄYTTÄÄ
TASAPUOLISESTI TILOJA
LEIKKIYMPÄRISTÖNÄ?

1   2   3   4   5

HUOMIOIDAANKO
LEIKKITILANTEISSA LASTEN
KÄYTTÄYTYMIS- TAI
VUOROVAIKUTUSHAASTEET?

1   2   3   4   5

TUNTEVATKO KAIKKI LAPSET
OLONSA TURVALLISEKSI JA
MUKAVAKSI?

1   2   3   4   5

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI KOSKAAN   2) HARVOIN   3) MELKO USEIN   4) USEIN   5) AINA TAI LÄHES AINA

SIIRTYMÄTILANTEET

HUOMIOITKO OHJAUKSESSA, ETTÄ
KAIKKI LAPSET YMMÄRTÄVÄT,
MITÄ SEURAAVAKSI TAPAHTUU?

1   2   3   4   5

VAIHTELEEKO LASTEN JÄRJESTYS
SIIRTYMÄTILANTEISSA, NIIN ETTEI
SAMAT LAPSET OLE AINA
ENSIMMÄISENÄ TAI VIIMEISENÄ?

1   2   3   4   5

ONKO JOKAISELLE LAPSELLE
ANNETTU TARVITTAVA TUKI
SIIRTYESSÄÄN ERI
TOIMINTOIHIN, HUOMIOIDEN ERI
TUEN TARPEET?

1   2   3   4   5

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

TOIMINTATUOKIOT

VALITAANKO RETKIKOhteet NIIN
ETTÄ SE ON TOIMINNALTAAN
KAIKILLE LAPSILLE SOPIVA?

1   2   3   4   5

ONKO TOIMINTATUOKIOT
SUUNNITeltu NIIN, ETTÄ NIIHIN
VOIVAT OSALLISTUA KAIKKI
LAPSET?

1   2   3   4   5

SAAVATKO LAPSET TUOKIOISSA
TARVITSEMANSa TUEN?

1   2   3   4   5

SUUNNITELLAANKO
TOIMINNOISTA ERILaisia
VARIATIOITA TARVITTAESSA?

1   2   3   4   5

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI KOSKAAN   2) HARVOIN   3) MELKO USEIN   4) USEIN   5) AINA TAI LÄHES AINA

RUOKAILUTILANTEET

PYYDETÄÄNKÖ LAPSIA HAKEMAAN RUOKAA VAIHTELEVASSA JÄRJESTYKSESSÄ?	1	2	3	4	5
ONKO KAIKILLA LAPSILLA SAMAT SÄÄNNÖT ESIM. NÄKKILEIVÄN TAI JUOMAN SUHTEEN?	1	2	3	4	5
HUOMIOIDAANKO RUOKAILUTILANTEISSA ERI KULTTUURITAUSTAT JA PERINTEET?	1	2	3	4	5
VAIHDETAANKO ISTUMAPAIKKOJA RUOKAILUSSA SÄÄNNÖLLISESTI ESIM. NIIN ETTÄ AIKUINEN EI ISTU AINA SAMASSA PÖYDÄSSÄ?	1	2	3	4	5
SAAVATKO KAIKKI LAPSET VAIKUTTAAN OMAAN ANNOSKOKOONSAA?	1	2	3	4	5

YHDENVERTAISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

LEPOHETKI

VAIHTELEEKO TYÖNTEKIJÄ SITÄ,
KENEN LAPSEN LUONA ON
LEPOHETKELLÄ?

1   2   3   4   5

VAIHDETAANKO
NUKKUMAPAIKKOJA
SÄÄNNÖLLESTI, NIIN ETTEI
SAMAT LAPSET NUKU AINA ESIM.
YLÄSÄNGYSSÄ TAI
LATTIAPAIKALLA?

1   2   3   4   5

ONKO KAIKILLA LAPSILLA SAMAT
SÄÄNNÖT ESIM. KELLONAIKA
NOUSEMISEEN?

1   2   3   4   5

ONKO KAIKILLA LAPSILLA SAMAT
SÄÄNNÖT LEPOHETKEN
JÄLKEISEEN AIKAAN, ESIM.
LEIKIN TAI MUUN TEKEMISEN
SUHTEEN?

1   2   3   4   5

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI KOSKAAN   2) HARVOIN   3) MELKO USEIN   4) USEIN   5) AINA TAI LÄHES AINA

AAMUPIIRI

ONKO JOKAISELLA LAPSELLA MAHDOLLISUUS KERTOA AJATUKSISTAAN JA TUNTEISTAAN?	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

OTATKO AAMUPIIRIN TOTEUTUKSESSA HUOMIOON LASTEN AJATUKSIA JA MIELIPITEITÄ?	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

KANNUSTATKO KAIKKIA LAPSIA OSALLISTUMAAN KESKUSTELUUN, HUOMIOIDEN MAHDOLLISET KIELIEROT TAI KEHITYKSELLISET EROT?	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

SAAVATKO LAPSET VAIKUTTAA ISTUMAPAIKKOIHIN AAMUPIIRISSÄ?	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI KOSKAAN   2) HARVOIN   3) MELKO USEIN   4) USEIN   5) AINA TAI LÄHES AINA

LEIKKITILANTEET

<p>SAAVATKO LAPSET ITSE VALITA MITÄ LEIKKIVÄT?</p>	1	2	3	4	5
<p>SAAVATKO LAPSET VALITA ITSE LEIKKIKAVERINSA?</p>	1	2	3	4	5
<p>OVATKO LEIKKIVÄLINEET NÄKYVILLÄ JA LASTEN ULOTTUVILLA?</p>	1	2	3	4	5
<p>OSALLISTUVATKO LAPSET LEIKKIYMPÄRISTÖN RAKENTAMISEEN?</p>	1	2	3	4	5
<p>HUOMIOIKO AIKUINEN LASTEN TEKEMÄT ALOITTEET JA ANTAA VAIHTOEHTOJA TARVITTAESSA?</p>	1	2	3	4	5
<p>MAHDOLLISTAAKO AIKUINEN LEIKIN MONIPUOLISUUDEN?</p>	1	2	3	4	5

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI KOSKAAN   2) HARVOIN   3) MELKO USEIN   4) USEIN   5) AINA TAI LÄHES AINA

SIIRTYMÄTILANTEET

SAAVATKO LAPSET SILLOIN
TÄLLÖIN VAIKUTTA A ESIM.
ULOSLÄHDÖN AIKATAULUUN?

1   2   3   4   5

SAAVATKO LAPSET SILLOIN
TÄLLÖIN VAIKUTTA A ESIM.
SIIHEN, MISSÄ HE PUKEUTUVAT?

1   2   3   4   5

KANNUSTETAANKO LASTA
YRITTÄMÄÄN ITSE ESIM.
PUKEUTUMISTILANTEISSA?

1   2   3   4   5

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

TOIMINTATUOKIOT

SAAVATKO LAPSET OSALLISTUA
TOIMINTATUOKIOIDEN IDEOINTIIN
JA OTETAANKO HEIDÄN
MIELIPITEENSÄ HUOMIOON?

1   2   3   4   5

PYYDETÄÄNKÖ LAPSILTA
PALAUTETTA
TOIMINTATUOKIOISTA?

1   2   3   4   5

SAAVATKO LAPSET
LIIKUNTATUOKIOILLA VAIKUTTAA
SIIHEN, MITÄ VÄLINEITÄ
KÄYTETÄÄN TAI MITÄ TEHDÄÄN?

1   2   3   4   5

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

RUOKAILUTILANTEET

SAAKO LAPSI VAIKUTTA A ITSE
OMAN RUOAN ANNOTELUUN ESIM.
OTTAMALLA ITSE?

1   2   3   4   5

SAAVATKO LAPSET VAIKUTTA A
OMAA ISTUMAPAIKKAAN?

1   2   3   4   5

SAAVATKO LAPSET KESKUSTELLA
YHDESSÄ PÖYTÄKAVEREIDEN
KANSSA?

1   2   3   4   5

OSALLISUUS

YMPYRÖI KYSYMYSTÄ PARHAITEN KUVAAVA VAIHTOEHTO

1) EI
KOSKAAN

2) HARVOIN

3) MELKO USEIN

4) USEIN

5) AINA
TAI LÄHES AINA

LEPOHETKI

SAAVATKO LAPSET ITSE
VAIKUTTAA
NUKKUMAPAIKKAANSA?

1   2   3   4   5

OTETAANKO LASTEN
MIELIPITEET JA EHDOTUKSET
HUOMIOON SADUN
TAI UNIMUSIIKIN VALINNASSA?

1   2   3   4   5

SAAVATKO LAPSET ITSE
VAIKUTTAA OMAAN
UNIYMPÄRISTÖÖN ESIM. ONKO
PEHMOLELU MUKANA TAI MITÄ
VAATTEITA LAPSI PITÄÄ
PÄÄLLÄÄN?

1   2   3   4   5

LÄHTEET

ISOLA, A-M., KAARTINEN, H., LEEMANN, L., LÄÄPERI, R., SCHNEIDER, T., VALTARI, T., & KETO-TOKOI, A. (2017). *MITÄ OSALLISUUS ON? OSALLISUUDEN VIITEKEHYSTÄ RAKENTAMASSA*. (S. 4). [TYÖPAPERI]. TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN LAITOS.
[HTTPS://WWW.JULKARI.FI/BITSTREAM/HANDLE/10024/135356/URN IS BN 978-952-302-917-0.PDF?SEQUENCE=1](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1)

OPETUSHALLITUS. (2022). *VARHAISKASVATUSSUUNNITELMAN PERUSTEET 2022*.
[HTTPS://WWW.OPH.FI/SITES/DEFAULT/FILES/DOCUMENTS/VARHAISKASVATUSSUUNNITELMAN PERUSTEET 2022 1.PDF](https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_1.pdf)

TURJA, L. (2020). *LASTEN OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA. TEOKSESSA E. HUJALA & L. TURJA (TOIM.) VARHAISKASVATUKSEN KÄSIKIRJA*. (5. UUD. P.) PS-KUSTANNUS.
[HTTPS://WWW.ELLIBSLIBRARY.COM/READER/9789523700758](https://www.ellibslibrary.com/reader/9789523700758)

JÄNTTI, L. (2020). *MINÄ OLEN MUOTTITIE TOINEN – TASA-ARVO JA YHDENVERTAISUUS SUUNNITELMA VARHAISKASVATUKSESSA [OPINNÄYTETYÖ, LAB-AMMATTIKORKEAKOULU]*.
[HTTPS://WWW.THESEUS.FI/BITSTREAM/HANDLE/10024/335320/J%C3%A4NTTI LAURA.PDF?SEQUENCE=2&ISALLOWED=Y](https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/335320/j%C3%A4ntti_laura.pdf?sequence=2&isAllowed=y)